

ÉRTEKEZÉSEK

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL.

SZERKESZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

XVIII. KÖTET. 4. SZÁM.

A

"BEHDSET-ÜL-LUGAT"

CZIMŰ CSAGATÁJ SZÓTÁR.

THURY JÓZSEFTŐL.

Ára 1 kor. 20 fillér.

BUDAPEST.

1903.

Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből.

- I. k.** I. *Tel'fy Ivan*: Solon adótörvényéről. 20 f. — II. *Tel'fy Iván*: Adalékok az atikai törvénykönyvhöz. 20 f. — III. *Tárkányi J. Béla*: A legújabb magyar Szentírásról. 40 f. — IV. *Szász Károly*: A Nibelungének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. 20 f. — V. *Toldy Ferencz*: Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk feladása. 20 f. — VI. *Vambéry Ármin*: A keleti török nyelvről. 20 f. — VII. *Imre Sándor*: Geleji Katona István főleg mint nyelvész. 60 f. — VIII. *Bartalus István*: A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. Hangjegyekkel. 1 K 20 f. — IX. *Toldy Ferencz*: Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. 1 K 20 f. — X. *Brassai Sámuel*: A magyar bővített mondat. 40 f. — XI. *Bartalus István*: Jelentés a felső-ausztriai kolostoroknak Magyarországot illető kézíratai- és nyomtatványairól. 40 f. (1867—1869.)
- II. k.** I. *Mátray Gábor*: A Konstantinápolyból legújban érkezett négy Corvino-codexről. 20 f. — II. *Szász Károly*: A tragikái felfogásról. 40 f. — III. *Joannovics Gy.*: Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. 40 f. — IV. *Finály Henrik*: Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. 40 f. — V. *Tel'fy Iván*: Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv. 40 f. — VI. *Zichy Antal*: Q. Horatius satirái. 40 f. — VII. *Toldy Ferencz*: Újabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. 80 f. — VIII. *Gr. Kuun Géza*: A sémi magánhangzókról és megjelölésök módjairól. 40 f. — IX. *Szilády Áron*: Magyar szófejtetések. 20 f. — X. *Szenássy Sándor*: A latin nyelv és dialektusai. 60 f. — XI. *Szilády Áron*: A defferekéről. 40 f. — XII. *Szvorényi József*: Emlékbeszéd Árvay Gergely felett. 20 f. (1869—1872.)
- III. k.** I. *Brassai Sámuel*: Commentator commentatus, Tarlózatok Horatius satiráinak magyarázóit után. 80 f. — II. *Szabó Károly*: Apáczai Cséri János Barczai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében. 20 f. — III. *Szabó Imre*: Emlékbeszéd Bitnitz Lajos felett. 20 f. — IV. *Vadnai Károly*: Az első magyar társadalmi regény. 40 f. — V. *Finály Henrik*: Emlékbeszéd Engel József felett. 20 f. — VI. *Barna Ferdinánd*: A finn költészetéről, tekintettel a magyar ösköltészetre. 80 f. — VII. *Riedl Szende*: Emlékbeszéd Schleicher Ágost, külső l. tag felett. 20 f. — VIII. *Dr. Goldziher Ignác*: A nemzetiségi kérdés az araboknál. 60 f. — IX. *Riedl Szende*: Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. 20 f. — X. *Gr. Kuun Géza*: Adalékok Krim történetéhez. 40 f. — XI. *Riedl Szende*: Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. 40 f. (1872—1873.)
- IV. k.** I. *Brassai Sámuel*: Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvére, különös tekintettel a magyarra. 80 f. — II. *Bálinth Gábor*: Jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. 40 f. — III. *Bartal Antal*: A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudománynak mivelése hazánkban. 80 f. — IV. *Barna Ferdinánd*: A határozott és határozatlan mondatról. 40 f. — V. *Dr. Goldziher Ignác*: Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. 40 f. — VI. *Hunfalvy Pál*: Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban tartott nemzetközi gyűléséről. — II. *Budenz József*: A németországi philologok és tanfériak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről. 30 f. — VII. *Fogarasi János*: Az új szókról. 30 f. — VIII. *Toldy Ferencz*: Az új magyar orthologia. 30 f. — IX. *Barna Ferdinánd*: Az ik-es igékről. 30 f. — X. *Szarvas Gábor*: A nyelvújításról. 1875. 30 f. (1873—1875.)
- V. k.** I. *Barna Ferdinánd*: Nyelvészkező hajlamok a magyar népnél. 50 f. — II. *Brassai Sámuel*: A neo- és palaeologia ügyében. 60 f. — III. *Barna Ferdinánd*: A hangsulyról a magyar nyelvben. 60 f. — IV. *Ballagi Mór*: Brassai és a nyelvújítás. 30 f. — V. *Szász Károly*: Emlékbeszéd Kriza János l. t. felett. 50 f. — VI. *Bartalus István*: Művészet és nemzetiség. 40 f. — VII. *Tel'fy Iván*: Aeschylos. 1 K 60 f. — VIII. *Barna Ferdinánd*: A mutató névmás hibás használata. 20 f. — IX. *Imre Sándor*: Nyelvtörténelmi tanulságok a nyelvújításra nézve. 1 K 20 f. — X. *Arany László*: Bérczy Károly emlékezete. (1875—1876.)
- VI. k.** I. *Mayr Aurél*: A lány aspiraták kiejtéséről a zendben. 20 f. — II. *Bálinth Gábor*: A mandsuk szertartásos könyve. 20 f. — III. *Dr. Barna Ignác*: A

A
"BEHDSET-ÜL-LUGAT"

CZIMŰ CSAGATÁJ SZÓTÁR.

THÚRY JÓZSEFTŐL.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1903.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

A «Behdset-ül-Lugat» című csagataj szótár.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia I-ső osztályának 1903. febr. 3-iki ülésén.)

A közép-ázsiai török nyelvnek, az ú. n. csagatajnak, legjobb és legbővebb szótárát szándékozom megismertetni a török nyelvtudomány barátaival és művelőivel, még pedig nagyobb világosság kedvéért — az eredeti forrásokkal és az ezek alapján írott csagataj szótárakkal kapcsolatban.

A csagataj-török nyelvnek *legrégebb* keletű forrása az *Abuska* című szótár, melynek két kiadása is van, ú. m. 1862-ben (Pesten) Vámbérytól, 1869-ben pedig (Szent-Pétervár) Veliaminof-Zernoftól. A szent-pétervári kézirati példányból, illetőleg a másolónak a kézirat végén olvasható jegyzetéből kitűnik, hogy a szótár az 1560. év előtt íratott. A *bécsi* cs. és kir. udvari könyvtárban őrzött példány pedig már egyenesen megmondja, hogy az *Abuska* eredetije az 1552. évben kelt.*) Így tehát a ma ismeretes legrégebb török szótár jelenleg 351 esztendőös. — Ez a szótár, mint tudjuk, meglehetősen szerény terjedelmű, úgy hogy körülbelől csak 2000 szót tartalmaz; de másrészt megvan az az előnye, hogy legalább részben megjelöli a szavak kiejtésének módját. Még pedig természetesen a *XVI. századbeli kiejtést* tünteti föl, a mely egyben és másban különbözik a mai kiejtéstől, mint ezt a Behdset-ül-Lugat című szótárból láthatjuk.**)

*) A kézirat végén ugyanis ez mondatik: «A szótár bevégeztetett a 959. év Szafar hava 3-án» (= az 1552. év eleje). Ez az N. F. 26. jelzetű példány Szádik bin Musztafa kezétől eredő másolat, mely 213 levélből áll.

***) Így pl. az *Abuska* a *ك* *kef* betűt sokszor még *k*-nek olvastatja ott, a hol ma *g*-nek ejtik; a *ج* *je* betűt sokszor *i*-nek olvastatja, hol

Ezzel egykorú, vagy nagyon közelkorú az az *Abuska Lugati* című szótár, melyről Pavet de Courteille beszél szótára IX—X. lapjain s melyből ő csak néhány levélre terjedő kis töredéket ismert Sināszi efendi szívességéből. Ennek egy nagyobb töredéke, úgy látszik, az egésznek mintegy harmad része, megvan birtokomban s azt tapasztalom, hogy ugyanazt a kiejtést tünteti fel, melyet az első Abuska; s ámbár csonkán és több helyt hézagosan maradt fenn, mégis sok olyan szót tartalmaz, melyeket a másik Abuskában nem találunk. Én tehát nem merném azt állítani, a mit Pavet de Courteille, hogy t. i. ez csak *kivonata* az első Abuskának; ellenben egyből és másból bátor volnék azt következtetni, hogy ez az *Abuska Lugati* valamivel még régibb amannál s nem sokára Mir Ali Sir Nevái halála után (megh. 1500-ban) iratott. De nem levén rá pozitív bizonyítékaim, csak említeni akartam valószínű föltevésemet.

A csagataj-török nyelvnek időrendben harmadik forrása a *Bedāi-ül-lugat* című, persa nyelven írott szótár, melynek a Vámbéry birtokában levő kézirati példánya Huszejn sah uralkodása idejében, 1715-ben iratott. Nevái szókinszének értelmezésével foglalkozik, csakhogy az Abuskánál is rövidebb, körülbelül csak felényi terjedelmű, mint ez (Čagat. Sprachstudien 199.).

Ezek után következik a szintén persául írott, nagyhírű *Szengilakh*, melynek eredetije mindez ideig lappang, úgy hogy ma csak kivonatait és átdolgozásait ismerjük. Sőt eddigelé iratásának korával és szerzőjének kilétével sem voltunk tisztában. Most azonban a Behdset-ül-Lugat előszava eloszlatja erről is a homályt. Ennek szerzője ugyanis az 1861. év tavaszán — a mikor munkáját bevégezte — azt mondja, hogy Mirza Mehdi Khánnak Szengilakh című szótára — a mely 1845-ben került először a kezébe — immár száz esztendő. Ebből az adatból tehát megtudjuk, hogy a Szengilakh 1760 körül iratott s hogy szerzője senki más, mint az a *Mirza Mohammed Mehdi Khán Aszterābādi*, a ki az 1736—1747. években Persiában uralkodó hatalmas *Nādir* sah titkára volt. Ugyanő írta a «*Tārīkh-i-Nādiri*», vagy «*Tārīkh-i-Nādir sah*» című történelmi munkát, melynek tartalma 1709-től 1747-ig terjed, sőt ezentúl is még néhány évre. Ezen a réven immár ismerős előttünk a Szengi-

ma már *e*-nek hangzik; a szókezdő **ا** *elif-je*-t többször még *i*-nek ejteti, holott ma ezt *e*-vel mondják ki, stb.

lakh szerzője, a mennyiben ezt a történeti munkáját használta Hammer és Vámbéry is, amaz a «Geschichte des osmanischen Reiches», emez «Bokhara története» című munkájában. — A Tārikh-i-Nādiri-t Sir William Jones francia nyelvre fordította és két kötetben kiadta Londonban 1770. évben. Ugyanő angolul is kiadta Londonban 1773-ban, németül pedig *Gadebusch* szintén 1773-ban Greifswaldebén.*) De eredeti nyelven, vagyis persául csak 1844-ben jelent meg könyomatban Teheránban. — Mint hogy Mehdi Khán a Tārikh-i-Nādirit — melyen állítólag 15 évig dolgozott — az 1171... 1757. évben fejezte be, bizonyára ezután fogott hozzá nagy csagataj-török szótára szerkesztéséhez s ez az időpont szépen összevág a Behdset-ül-Lugat szerzőjének imént említett adatával. A Szengilakhnak terjedelméről, illetőleg bőségéről felvilágosítást ad nekünk a kivonata, a *Khulāsze-i-Abbāsi* című szótár; míg a Behdset-ül-Lugat szerzőjétől egyebek között ama hátrányáról szereznünk tudomást, hogy egyáltalában *nincs jelölve benne a kiejtés.*

A Szengilakhnak kivonata a *Khulāsze-i-Abbāsi*, melyet Mohammed Khuveji, vagy Khoji olyan formán szerkesztett, hogy amabból átvette az összes tőszókat, de elhagyta a ragozott alakokat és az idézett példákat (a Szengilakh t. i. a Behdset-ül-Lugat tudósítása szerint összesen 2500 verset, azaz 5000 sort, hoz fel példakül Nevái munkáiból), úgy hogy terjedelemre nézve csak mintegy tized része az eredetijének. Keletkezése idejét és körülményeit nem ismerjük; de a címében levő *Abbasz* név aligha vonatkozhatik másra, mint Fethali sah fiára, a felvilágosult, tudománypártoló és vitéz *Abbasz Mirzá*-ra, a ki 1833 végén halt meg, úgy hogy ez a kivonat az ő életében, talán az ő megbízásából készülhetett. Mert legtermészetesebben így érthető az «Abbāsi, vagy Abbasz-fele kivonat» elnevezés; s mert a Szengilakh kelte (1760) után való időből más Abbászra nem gondolhatunk.

A mi a *Khulāsze-i-Abbāsi*-nak, illetőleg az ismeretes másolatainak kútfői értékét illeti, a következőket szándékozom megemlíteni. Eddigelé 3 különböző példánya ismeretes, vagy legalább ennyit használtak fel a szótárírók. Egyik a *teheráni* kir. könyvtár

*) Lásd: W. H. Morley: A descriptive Catalogue of the historical manuscripts in the arabic and persian languages, stb. London 1854. a 138. lapon.

peldányáról 1862-ben vett másolat Vámbéry tulajdonában, melyről így nyilatkozik: «*Höchst Schade ist es, dass die des Türkischen unkundigen Copisten durch Nachlässigkeit so vieles entstellten, denn wäre dies nicht der Fall, so würde es sich der Mühe lohnen das Chulasei Abbasi ohne Weiteres mit Text und Uebersetzung zu veröffentlichen*».¹⁾ — Másik példánya a *párisi* császári könyvtár tulajdona s erről Pavet de Courteille ezt írja: «*est assez fautif et offre des lacunes*».²⁾ — Harmadik a Pavet de Courteille birtokában levő példány, melyet Amédée Querry francia consultól kapott Tebrizből s melyről azt mondja, hogy az előbbinél minden tekintetben jobb.³⁾ — Látnivaló e nyilatkozatokból, hogy a Szengilakh nem maradt fenn számunkra kifogástalan alakban, hanem többé-kevésbé hibásan, úgy hogy ez a kivonata csak nagy óvatossággal és kritikával használható a csagataj nyelv forrásaként. Alább, a maga helyén, be fogok mutatni néhány vastag hibát, melyeket a szótárírók átvettek belőle.

Még a Khulásze-i-Abbaszinál is sokkal hibásabb és megbízhatatlanabb a «*Riszäle-i-Fazlullah Khán*», vagy más néven *Lugat-i-Türki* című szótár, szintén persa értelmezéssel, mely 1825-ben jelent meg Calcuttában s ezért *Kalkuttai Szótár* néven is ismertes. Vámbéry úgy nyilatkozik róla, hogy: «*durch die ungeheure Anzahl von Fehlern, die darin wimmeln, nur wenig brauchbar, und wer sich desselben als Hilfsquelle bedienen wollte, würde sein Werk leicht mit verworrenen und unrichtigen Daten anfüllen*».⁴⁾ Pavet de Courteille pedig ezt írja róla: «*C'est un catalogue de mots sec et sans critique. Il est utile, mais il ne faut le consulter qu'avec précaution. Il donne souvent des explications qui sont à peine intelligibles, si l'on n'a pas un exemple qui en détermine le sens et la portée*».⁵⁾ Mindennek dacára ebből is igen sok hibás nyelvi adat került bele Zenker és Budagov szótáruiba!

Pavet de Courteille említ és használt még egy csagataj-persa szótárt, a *Nāsziri* címűt, melyet *Mirza-Kuli Hidājet* szerkesztett

¹⁾ Čagataische Sprachstudien 201. lap.

²⁾ Szótára V. lapján.

³⁾ Ugyanott.

⁴⁾ Čagat. Sprachstudien 200. lap.

⁵⁾ Szótára X. lapján.

a Szengilakh modorában. Azonban csak egy igen kis töredékét tudta megszerezni, mely 1855 táján Tebrizben megjelent könyomatban s csak az *oşatnak* szóig terjed, tehát az *elif* betűn kezdődő szónak felet sem tartalmazza.

Ezeket a keleti, részint oszmán-török, részint persa nyelven szerkesztett forrásokon alapulnak az ismeretes csagataj-török szótárak.

Első közöttük *Vámbéry Árminnak* «*Çagataische Sprachstudien*» című munkája 1867-ből (Leipzig), illetőleg a benne levő szótár, — még pedig nem csupán az időrendnél fogva, hanem azért is, hogy az említett forrásokon kívül *szerzője személyes tapasztalatán* és egy *született özbegeknek*, t. i. Mollah Iszháknak, *közvetlen tudásán* alapszik; minélfogva nem lehet meglepő, ha a legjobb csagataj szótár, t. i. a Behdset-ül-Lugat, az összes szótárak közül ennek nyelvi adatait igazolja legtöbbször, akarom mondani: majdnem kivétel nélkül, akár a szók alakja, illetve kiejtése, akár értelmezése tekintetében.

Pavet de Courteille «*Dictionnaire turc-oriental*» című szótára, mely 1870-ben jelent meg Párisban, sokkal bővebb ugyan az előbbinél, de használhatóságának sokat árt az a körülmény, hogy a szók nincsenek átírva latin betűkkel, vagyis nem adja a kiejtést. A szerző állítása szerint benne van mind az Abuskának, mind a Khulāsze-i-Abbaszinak egész tartalma.

Legújabb keletű csagataj szótár a *Sejkh Szulejmán* «Lugat-i-Csagataj ve türki oszmāni» című munkája 1882-ből (Konstantinápoly),*) oszmán-török értelmezéssel, de — a mi igen nagy kár a kiejtés megjelölése nélkül. A szerző nem említ írott forrásokat, de a részletes összehasonlításból világosan kitűnik, hogy kiaknázta mind az Abuskát (ezt említi is az előszóban), mind a Khulāsze-i-

*) Ezt most adta ki *Kúnos Ignác* a «Keleti Szemle» mellékleteképpen átírásban és német értelmezéssel, de mind a két tekintetben nagyon hibásan. — *Sejkh Szulejmán bokharai származású*, 1821 v. 1822-ben (a hidare 1237. évében) született és 1847-ben került Konstantinápolyba. (L. életrajzát *Mehemmed Tevfik* efenditől: *Jadkür-i-Madsarisztān*. Isztanbul 1294. a 17. lapon). — *Kúnos* szerint maga Szulejmán úgy nyilatkozott szótára szerkesztéséről, hogy az abban levő szókincs egy részét a nála több ízben megfordult közép-ázsiai dervisektől gyűjtötte, még pedig különböző nyelvterületekről (Vorwort IV. l.).

Abbászit, valamint Ahmed Vefik «Lehce-i-Oszmāni» című szótárát is, mely igen sok csagataj szót tartalmaz; ellenben a Behdset-ül-Lugatot ő sem ismerte, erre kétségtelen bizonyítékaim vannak. Hogy az egész anyagból mennyit lehet betudni a szerző saját nyelvismeretének, azt nem tudhatjuk.

Ide kell még soroznunk *Zenker*-nek «Türkisch-arabisch-per-sisches Handwörterbuch» (Leipzig 1866—1876) és *Budagov* Lázár-nak «Sravniteljnij Slovar turecko-tatarskikh narječij» (Szent-Pétervár 1869—1871) című szótárait, melyek a csagataj-törököt is felölelik. — *Zenker*nek főforrásai a csagataj szókinés tekintetében a Lugat-i-Türki és a Khulāsze-i-Abbaszi, még pedig ez utóbbinak a párisi cs. könyvtárban levő példánya, vagyis a *leghibásabb*.¹⁾ — *Budagov* még jobban kiaknázta a Lugat-i-Türkit, azaz a Kalkuttai Szótárt, a Khulāsze-i-Abbaszinak csagataj szavait pedig *Zenkertől* veszi át. Ilyenformán nem nagy bizalommal viseltethetünk a *Zenker* és *Budagov* szótáraiban található csagataj szókinés iránt; mert soha sem tudhatjuk, hogy melyik adat helyes és melyik hibás? *Pavet de Courteille* meg is róvta *Zenkert* a Kalkuttai Szótárnak kritikátlan felhasználása miatt,²⁾ a mely megrovás még inkább alkalmazható *Budagovra*. Ezenkívül *Zenker* rendszeren *átírja* a csag. szókat, de legtöbb esetben olyan formán, hogy sokkal jobban tette volna, ha nem írja át!

* * *

A főtebb felsorolt keleti forrásokhoz csatlakozik nyolczadikúl a *Behdset-ül-Lugat* بهجت اللغة azaz a «Szótárak dísze» című csagataj-persa szótár, mely ezt a címet bizonyára jobban megérdemli, mint a históriai irodalomban *Sukrallah*-nak «Behdset-et-tevārikh» (történetek dísze) című történeti munkája.³⁾ Ezt a kéz-

¹⁾ Helytelen eljárásnak tartom, hogy *Zenker* a *Khulāsze-i-Abbasziból* vett nyelvi adatokat állandóan *SL.*-vel jelöli, mintha azok a *Szenyilakhból* valók volnának. A *Khulāsze-i-Abbaszi* csak *kivonata* a *Szenyilakhnak*; s azonfelül ennek a párisi cs. könyvtárban levő másolata *botránnyosan hibás*: tehát ennek a hibáért nem lehet felelőssé tenni az eredeti *Szenyilakhot*! Részemről tiltakozom az ellen, hogy a *Zenkernél* *SL.*-vel jelölt csagataj szók a *Szenyilakh* szavai volnának.

²⁾ Szótára előszavában a XI. lapon.

³⁾ *Sukrallah*-ról és 1456-ban frott munkájáról l. bővebben «A ma-

iratot — mely a keleti kalligraphia remekének mondható — a szerencsés véletlen juttatta birtokomba Konstantinápolyban más kéziratokkal együtt.*) Ez a Behdset-ül-Lugat szótár mind e mai napig teljesen ismeretlen a turkologusok előtt, létezéséről az imént említett szótárírók semmit sem tudtak, úgy hogy a birtokomban levő kézirat a török nyelvudományban unicumnak nevezhető. Röviden meghatározva: a Behdset-ül-Lugat nem egyéb, mint a Szengilakhnak javított és tetemesen bővített kiadása, vagy átdolgozása; a mennyiben a szerző átvette annak egész anyagát, megjavította a kiejtés, illetve olvasás megjelölésével és tartalmát bővítette a saját nyelvismeretéből s tanulmányainak eredményeivel. Csak azt lehet sajnálni, hogy ez az egyetlen példány, illetőleg másolat sem teljes egész; mert több helyen hiányzik belőle több-kevesebb levél; de még ilyen alakban is elegendő meg nem becsülhető gazdag forrása a közép-ázsiai török nyelvnek és — mondjuk ki: — kritériuma a meglévő csagataj szótáraknak.

Szerzője — kivel az 50 lapra terjedő előszóból elegendő megismerkedhetünk *Fethali Kadsar Kazvini*, vagy teljes nevén: Fethali bin Kelbali bin Mürsid-Kuli bin Fethali Kadsar Kazvini, a török eredetű kadsaroknak Szapanli nevű nemzetségéből. Az 1820. évtől kezdve — a Törökország ellen 1822-ben s Oroszország ellen 1826—28-ban viselt háborúk idején — Azerbajdsánban, illetőleg Tebrizben tartózkodott Abbasz Mirza trónörökös és helytartó személye mellett, mint annak titkára, jüz-basi (százados) rangban s mint ilyen, egyszer politikai küldetésben is járt Tifliszben Paskievicsnél, az orosz hadak főparancsnokánál, ugyanannál, kit 1849-ben nekünk, magyaroknak, is volt alkalmunk ismerni. Midőn 1830-ban Abbasz Mirza Khoraszán tartományának kormányzója lön, attól fogva ott találjuk szerzőnket előbbi rangjában és minőségében Abbasz Mirza haláláig, vagyis 1833 végéig. Sőt nemcsak az előszóban, hanem a szótárban, egyes szavak értelmezése közben is, többször találunk életére vonatkozó adatokat. Így pl. a *ül* szó-

gyarok eredete, őshazája és vándorlása» című munkámat a *Századok* 1896. évf. 780—783. l.

*) Ezek között van pl. az *Abuská*-nak és az *Abuska Lugati*-nak egy-egy töredéke; az 1390. évben írott *Iszkender-nâme* Ahmeditől s a «*Panszal u hest lugat*» című csagataj-persa szótár, melynek még a nevét sem említette senki.

nál megtudjuk, hogy járt *Eriván*-ban és környékén; a *Karsz* név-nél arról értesít bennünket, hogy járt ebben a városban: az *Arasz* név magyarázata közben azt mondja, hogy ő látta ennek a folyónak, t. i. az Araxesnek, forrását; mikor a *kimiz* (kumisz — lótej) szónál ennek az italnak készítése módját magyarázza, megjegyzi, hogy ő ivott ilyent a tekke-turkománok között jártában, stb.

Azt írja magáról, hogy összesen 30 évet töltött el titkári minőségben, mely idő alatt részint Azerbajdszánban és Irakban, részint Farszban, Khoraszánban és Heratban tartózkodott; s e 30 év alatt, szabad idejében, a legnagyobb kedvvel és szorgalommal tanulmányozta a csagataj nyelvet és Neváinak különböző munkáit. Különösen bő alkalma nyílt erre Abbasz Mirza khoraszáni kormányzósága idejében, mely évek alatt huzamosabb ideig tartózkodott a szomszédos turkománok különböző törzseinél, ú. m. az *akhalí* és *tedseni* tekkék, a *mervi* tekkék s a *szárik* és *szalor* turkománok között. Azt írja, hogy sokat tanult a *dseleáír* és *kelát* nemzetségek főnökétől, a kinek csagataj nyelvismerete bámulatos és a ki kitünően ismerte s értette Nevái munkáit. Szerzőnk tehát, a született török, nemcsak az iráni török nyelvet, mint anyanyelvét, bírta jól, hanem a közép-ázsiai törököt is beszélte s amazzal egyenlő könnyűséggel használta, mint ezt a szótára előszavában olvasható *csagataj versei* bizonyítják.

Szótára keletkezésére vonatkozólag a következőket olvassuk előszavában. Az 1845. évben kezébe került Mirza Mehdi Khánnak *Szengilakh* című szótára, a mely igen kevés példányban maradhatott fenn; mert csak hosszas keresés-kutatás után bírt hozzájutni egy példányához is. Máskülönben nagy elismeréssel beszél róla, csak azt a két hátrányát hibáztatja, hogy *nem eléggé bő s a kiejtést* nem jelöli és nem magyarázza meg. A Szengilakhnak éppen ez a kettős hiánya indította őt szótára megírására. Három évig dolgozott nagy művén *Meshed*-ben s az 1277. év Ramazán havában, vagyis 1861 tavaszán (márczius 12. -ápr. 10. között) fejezte be és az akkor uralkodó Naszreddin sáhnak ajánlotta, mivel ez kedvvel szokta olvasgatni Nevái munkáit.

Áttérhetünk már most a szótár *tartalmának* ismertetésére.

A Behdset-ül-Lugat a szókat nemcsak tőalakjukban hozza fel, illetőleg az igéket nem csupán infinitivusban (*mak-mek* végzettel) s a névszókat nem csak nominativusban, hanem mindazon

ragozott alakokban is, a hogyan a csagataj íróknál egyik, vagy másik helyen előfordulnak, vagyis olyan módon, mint az Abuskában látjuk. Ez az eljárás tetemesen növeli a munka terjedelmét s bizonyos tekintetben szinte fölöslegesnek mondható; de másrészt, nyelvészeti szempontból, sokszor haszonnal jár ez a tulajdonsága, a mennyiben a legtöbb szó kétszer, háromszor, négyszer fordulván elő *különböző vonatkozásaiban*, ilyen módon egyes szavaknak többféle értelme s jelentésüknek különböző árnyalatai tűnnek ki. — A szótár tartalmát tevő szavak túlnyomó részénél a csagataj írók műveiből *példák* vannak idézve, melyeknek száma egy és hat között váltakozik. Legtöbbször csak olyan szavaknál hiányoznak a példák, melyeket a szerző nem írókból, hanem az élő nyelvhasználatból vett föl. Az idézett írók között természetesen a legelső helyen áll *Nerái*, a kinek 22 különböző munkáját dolgozta fel a szerző erre a czélra.¹⁾ még pedig sokkal tüzetesebben, mint az Abuska szerzője, a ki Neváinak 29 munkáját említi forrásaként s szótárának tartalma mégis messze mögötte marad a Behdset-ül-Lugaténak. — Nevái után leggyakrabban idéz példákat *Lutfi*-tól, a kiről három ízben is ilyen kritikát mond: «Mir Áli Siren kívül senki sem írt szebb költeményeket török nyelven Lutfinál»; vagy: «Mir Áli Siren kívül Lutfinál szebben senki sem szólott török nyelven s Nevái ennek igen sok *gazel*-jét 5-soros és 6-soros versekké változtatta át».²⁾ A ritkábban idézett közép-ázsiai írók: *Szultán Huszejn Mirza*,³⁾ *Báber*, *Mir Hajdar*,⁴⁾ *Obejd Khán*, *Binái*⁵⁾ és *Puzúli*.

¹⁾ E munkák a következők: (versben) *Cihar diván*, *Garaib-us-sigar*, *Nevadir-üs-sebab*, *Bedai-ul-vasat*, *Fevaid-ül-kibr*, *Penz kitab*, vagy *Xamse*, *Hajret-ül-ebrur*, *Ferhad u Sirin*, *Lejla u Mežnún*, *Seba-i-sejjure*, *Sedd-i-Iskenderi*, *Dasitan-i-Szej*, *Sanan*, *Mantik-ut-tajr*, *Nazm-ül-ževahir*; (prózában:) *Tariž-ül-mühuk*, *Mahbub-ül-kulub*, *Xamset-ül-mütehhajrin*, *Mežalis-ün-nefais*, *Nesaim-ül-muhabbet*, *Tariž-ül-enbija*, *Vakfname-i-medrese-i-izlasijje* és *Nesr-ül-ali*. — Belin összesen 30 munkáját sorolja fel Neváinak (*Journal Asiatique* V. série, tome 17. a 233—236. lapokon).

²⁾ Az *erin*, *sirnek* és *kara budam* szóknál.

³⁾ Khoraszán fejedelme a Timuridák családjából, élt 842—911 = 1439—1505/6-ig.

⁴⁾ *Mir Hajdar*, *Mežzub* melléknévvel, Nevái kortársa volt s Herátban lakott. *Maxzen* czímű munkájából kiadott egy részletet Pavet de Courtoille (Miradjmaneh, Paris 1882). L. róla bővebben ugyanott a XXVI XXX. lapokon.

⁵⁾ *Binai* költő Neváinak kortársa volt. Usztad Mohammed Szebz-

Másrészt a Behdset-ül-Lugat nem csupán szorosabb értelemben vett szótár, mely a közép-ázsiai török nyelvnek szókincsét pusztán nyelvészeti szempontból értelmezi, hanem némi részben földrajzi lexikon is, a mennyiben Közép-Ázsia régibb és újabb földrajzára vonatkozólag igen sok becses adatot tartalmaz; továbbá a történeti- és népvneveknél (pl. az *Öguz, Čengiz, žaqataj, Kara žān, želair, žalaž, karlık, kangli, kipčak, mogul* stb. neveknél) úgyszólván egész kis historiai értekezéseket olvashatunk a régi török törzsek és nemzetségekről a keleti historikusok adatai nyomán; végre a közép-ázsiai törökség *ethnographiá-jára* vonatkozó megjegyzések és magyarázatok is bőven találhatók benne.*) Szóval: a Behdset-ül-Lugat nagy apparatussal készült, sokoldalú munka, melyet a nyelvészen kívül a geographus, történetbúvár és ethnographus is haszonnal forgathat.

A mi a *berendezését* illeti, minden lapon elül áll a *csaqataj* szó, gondosan ellátva az olvasását mutató írásjelekkel (a fatha, keszre, zamme, tesdid, dsezem stb. jele); utána, illetőleg alatta szóval is (természetesen persául) megmagyarázva és meghatározva a *kiejtés* és a *helyesírás*; ez alatt következik az illető szó *értelmezése* persául; s végre az imént felsorolt írókból vett *példa-idézetek*.

A Behdset ül-Lugatnak három nagy *előnye* van a közép-ázsiai török nyelvnek föntebb említett régi forrásaihoz és a létező szótárakhoz képest, ú. m. 1. feltünteti a mai *kiejtést*; 2. a többi kézirati példányokhoz s a nyomtatásban ismeretes Kalkuttai Szótárhoz viszonyítva *hibátlannak* mondható; 3. *bővebb* a többieknél.

A mi a *kiejtés* jelölését illeti, ezt természetesen nem úgy kell érteni, hogy a Behdset-ül-Lugatnak összes szókincsét egytől-egyig éppen olyan pontosan és biztosan lehet olvasni, mintha latin betűkkel és az ezekből nyelvészeti célra formált jegyekkel volna írva, — mert ez az arab betűkkel való írásnál teljes lehetetlenség. De már az is nagy nyereség, hogy a többféle hangértéket képviselő négy betűnek, t. i. a ك *kef*, ل *elif*, و *vav* és ج *je* betűknek miként hangoztatását az egész szótáron keresztül megjelöli és megmagya-

Binā fia s Herátban született és lakott, de Neváival viszályba keveredvén, Transoxaniába ment és Sejbáni Mehemmed khán kinevezte udvari költőjének. Meghalt 922 = 1516-ban.

*) Pl. az *uča, kara-badam, kara-per, kara-kiz, kīmiz* stb. szóknál.

rázza ; sőt a *vav* betűt illetőleg annyira megy a pontosságban, hogy meg tudja különböztetni : mikor hangzik *o*-nak, mikor *u*-nak s másrészt hol ejtik *ö*-nek és hol *ü*-nek ?

A Behdset-ül-Lugat a következő módokon határozza meg a benne foglalt szókincsnek miként olvasását.*)

1. Ha a ك *kef* betű, bármilyen helyzetben, *k* hangnak ejtendő, az illető csagataj szó alatt ezt írja a szerző : «be-kef-i-tāzi», vagyis : arab kef-fel. Pl. كُوْجُوْكُ olv. *kücük* (kutya-kölyök), يَكَّةَ olv. *jikke* (egyedül, magános).

2. Ha pedig a *kef g*-nek hangoztatandó, ezt a «be-kef-i-pārsi» (= persa kef-fel) magyarázatból tudjuk meg. Pl. كُوْرَاشِجِي olv. *güresçi* (bajvivó), كَاوْرُكَا olv. *gevürge* (nagy dob), كَوْمِدُوْنُكْ olv. *gömdüng* (temetél, elástál).

3. A hol a szókezdő ا *elif* betűt nyújtott *ä* hanggal kell ejteni, az *elif* fölött a *medda* jegye látható. Pl. آت *ât* (név), آسْرَامَاكْ *âsrâmak* (örizni), آلْتُونْ *âltun* (arany) stb. A szótárnak 1—58. levelein az ilyen kezdetű szavak vannak felsorolva.

4. Ha pedig a kezdő *elif* rövid *a*, vagy *e* hangnak ejtendő, akkor fölötte egy rézsútos vonalka, a *fatha* jele, áll s külön is megjegyeztetik, hogy «be-fath». Pl. أَبُوْشَغَا olv. *abusga* (férj), أَرْبَاغْ olv. *arbag* (mese, varázsmondóka), أَكَّةَ olv. *ekke* (bátya), أَبَاكْ olv. *ebek* (taraj) stb. Az ilyen kezdetű szók a szótár 58—71. levelein következnek.

5. A hol a szókezdő *elif* betűt *i*-nek kell olvasni, alatta a

*) Az arab betűk átírására vonatkozólag megjegyzem, hogy a ج = ğ (magyar *ds*), چ = ĉ (magy. *cs*), خ = x (*kh, ch*), ژ = ž (magy. *zs*), س és ص = s (magy. *sz*), ش = š (magy. *sz*).

keszre jegye látható s azonkívül megmondatik, hogy «be-kesz». Pl. **إِپْرِك** olv. *iprik* (öreg), **إِنَا** olv. *ina* (pohár, serleg).

6. Ha azonban az *elif* *u* és *ü* hangértéket képvisel, fölötte látjuk a *zamme* jegyét s egyszersmind a «be-zamm» utasítást olvaszuk. Pl. **أُنْغَا** olv. *unga* (neki), **أُتْرَار** olv. *Utrar* (egy város neve), **أُكْسُون** olv. *üksün* (drága és szép kelmedarab).

7. Mikor a **ج** *je* betű *i*-nek olvasandó, alatta van a *keszre* jele és mellette a «be-kesz» megjegyzés. Pl. **يِيكْتِيلِيك** olv. *jigittik* (férfiasság, vitézség), **بِيْتِيلِيْب** olv. *bitilib* (iratván).

8. Mikor pedig *e*-nek kell kiejteni a *je* betűt, nemcsak a *fatha* jele áll fölötte, hanem meg is jegyeztetik, hogy «be-fath». Pl. **بِيْرِمَاك** olv. *bermek* (adni), **كِيْلِمَاك** olv. *gelmek* (jönni).

9. Szintén így van megkülönböztetve a szókezdő **اِ** *elif-je*-nek *i* és *e* hangértéke. Pl. **اِيكِي** olv. *iki* (kettő), **اِيْلْدَام** olv. *ildam* (gyors); **اِيْشَاك** olv. *esek* (szamar), **اِيْنُوْك** olv. *evük* (állatok kicsinyje).

10. Hogy a szókezdő *elif-je* mikor olvasandó *aj*, vagy *ej*-nek, azt is megtudjuk a Behdset-ül-Lugat hangjelöléséből. Pl. **اِيْلَاشْمَاق** «be-sükün je», olv. *ajlaşmak* (együtt fordulni), **اِيْتِمَاق** olv. *ajtmak* (mondani), **اِيْلَانْمَاك** olv. *ejlenmek* (valahol tartózkodni), **اِيْلَامَاك** olv. *ejlemek* (tenni, csinálni).

11. A Behdset-ül-Lugat szerzője a **و** *vav* betűt illetőleg a *zamme*, vagy *zamm* kifejezést és ennek jelét csupán a két *zárt* vocalisra, t. i. az *u* és *ü* hangokra vonatkoztatja, ellenben a két *nyíltabb* vocalisra, ú. m. az *o* és *ö* hangokra, a *fatha*, vagy *fath* műszót és ennek jelét alkalmazza, az ajkak állásáról vevén e megkülönböztető jelölést, mint ezt az előszó 35—36. lapjain megmagyarázza és példákkal illusztrálja. Pl. a **كَوْل** szó «be-fath-i-kef-i-pārsi» = *göl* **كَوْل** (tó); de «be-zamm-i-kef-i-tāzi» = *kül* **كَوْل** (hamu). To-

vábbbá mikor a كولاكان szó «árnyék» jelentésben veendő, így írja és magyarázza meg: كولاكان «be-fath-i-kef-i-tāzi u kef-i-pārsi», azaz: *kölegén*; ha pedig «nevető» az értelme, akkor így írja és magyarázza meg: كولاكان «be-zamm-i-kef-i-pārsi u kef-i-pārsi-idiger», azaz: *gülegén*. Ime még néhány példa a teljes világosság kedvéért. كوزونكور «be-fath-i-kef-i-pārsi ve sükūn nun u zamm-i-kef-i-pārsi» = *gözüngüz* (a szemetek). كوزونماك «be-fath-i-kef-i-pārsi ve zamm-i-re» = *görünmek* (látszani). قوبوز «be-fath-i-kaf u zamm-i-bè-i-pārsi» = *kopuz* (koboz); قول «be-fath-i-evvel» = *kol* (kar); قول «be-zamm-i-evvel» = *kul* (szolga); توز «be-zamm-i-tè» = *tuz* (só) és *tüz* (egyenes, sík); ellenben توز «be-fath-i-evvel» = *toz* (por) és *töz* (tírj!). توزماك «be-fath-i-tè» = *tözmek* (tírni, elviselni), de توزماك «be-zamm-i-evvel» = *tüzmek* (rendezni). يوزولماق «be-fath-i-evvel» = *zorulmak* (elfáradni), de يوزولماق «be-zamm-i-evvel» = *jurulmak* (az álom megfejtetik). قوش «be-zamm-i-evvel» = *kuš* (madár), de قوش «be-fath-i-evvel» = *kos* (pár). بولاغ «be-zamm-i-bè» = *bulag* (forrás); بولاك «be-zamm-i-bè» = *bülek* (csapat, osztály). بوغوز «be-fath-i-bè» = *boguz* (torok), بوكوزماك «be-fath-i-bè» = *bögürmek* (ordítani) stb.

12. Éppen ilyen módon különbözteti meg azt is, hogy a szókezdő او *elíf-vav* o vagy ö hangnak, illetve u, vagy ü-nek olvasandó-e. Pl. اوغوش «be-fath-i-evvel» = *oğuş* (unoka), اوكوش «be-fath-i-evvel» = *ögüş* (sok, több), اولماق «be-zamm-i-evvel» = *ulamak* (összekötni, hozzácsatolni), اولماك «be-zamm-i-evvel» = *ülemek* (ordítani, — kutya, sakál).

13. Az is jelölve van, ha a szókezdő او betűket *av*-nak kell olvasni. Pl. **اَو** be-sükün vav = *av* (vad, vadászat), **اَوْلَان** be-sükün vav = *avlak* (vadászterület; ellenben: **اَوْلَان** be-*fath*-i-evvel = *olak*: gödölye), **اَوْرَج** *avuz* (marok).

14. A melyik mássalhangzó hosszan ejtendő, annak fölötté áll a *tesdid* jegye s külön is megjegyeztetik, hogy *tesdiddel* kell hangoztatni. Pl. **اَلْبَيْن** be-kesr-i-lám u *tesdid* = *allin* (damascirozott kard), **اَكَّة** olv. *ekke* (bátya).

15. A melyik mássalhangzó után nem kell semmiféle vocalist ejteni, kivétel nélkül fölötté látjuk a *dszszn* jegyét s azonkívül megjegyeztetik, hogy «be-sükün», vagy «be-reside». Pl. **اَلْقَيْش** be-sükün-i-lám u *šin*, azaz: *alkiš* (áldás), **اَيْمَكَانِمَسُون** be-sükün-i-mim u be-nün-i-reside, vagyis: *emgenmesün* (ne fáradozzék) stb.

16. Végre a Behdset-ül-Lugat a szavak magas-, vagy mélyhangú voltát is megkülönbözteti olyan szókban, vagy alakokban, melyekben *gutturális* hangok fordulnak elő, a mennyiben *kef*-et (akár arab *kef*, vagyis *k*, akár persa *kef*, azaz *g* legyen) csakis *magas* hangú, ellenben *kaf* és *gajn* betűket kivétel nélkül *mély*-hangú szókban ír, mint ezt az előszó 35. lapján is kifejti, hol például hozza fel az utolsó betű kivételével egészen azonosan írott **بِيرَلَمَاق** *jirlemek* (énekelni) és **بِيرَلَمَاق** *jerlemek* (elhelyezni) igéket.

A mi az egyes szavaknak *helyesírására* vonatkozó utasításokat illeti, azoknak csak az arab írásban van értelmük, de mireánk nézve teljesen fölöslegesek, ha már egyszer a szók helyesen vannak írva. Szerzőnk azonban nem elégszik meg annyival, hogy pl. az **اَبَاغَا** és **اَشْرَقَمَاق**, **اَسْلَان**, **اَز**, **اَرَا**, **اَتَمَاق**, **اِچمَاق**, **اَج**, **اِپِرِك**, **اَبَاغَا**

szókat leírja ezekben az alakjokban, hanem még külön is megmagyarázza róluk, hogy az 1. szó *be-bê-i-ebžed* (azaz = *abaga* és nem *apaga*), a 2. *be-bê-i-pârsi* (vagyis *iprik* s nem *ibrik*), a 3. *be-žim-i-ebžed* (= *až* és nem *ač*), a 4. *be-žim-i-pârsi* (= *ačmak* s nem *ažmak*), az 5. *be-tê-i-karšat* (= *atmak* s nem *pedig: be-tá-i-hutti*, vagyis nem *اطباق* irandó), a 6. *be-rê-i-karšat* (= *ara* és nem *آرا* aza), a 7. *be-zê-i-noktadâr* (= *az* és nem *آزار*), a 8. *be-sin-i-binokta* (= *aslan* s nem *ašlan*), a 9. *be-šîn-i-karšat* (= *ašukmak*, nem *asukmak*), a 10. *be-ğaju-i-noktadar* (= *aju* és nem *آجو*, vagyis nem *pont nélküli ajn* betűvel).

Mivel tehát a Behdset-ül-Lugat ilyenformán a középázsiai török nyelvnek *ejtésével* is megismertet bennünket, ez az eléggé meg nem becsülhető jótulajdonsága kulcs gyanánt szolgál nekünk ahhoz, hogy pl. a Pavet de Courteille és Sejkh Szulejmán szótárában foglalt csagataj-török szókat hogyan kell *helyesen* olvasnunk; s egyszersmind ennek a segítségével módunkban áll kiigazítani azokat a *hibákat*, melyeket Pavet de Courteille, Zenker, Budagov elkövettek a csagataj-török szók átírásában. Nem az a célja ugyan ennek a tanulmánynak, hogy sorra kimutassam az említett összes hibákat, de alkalmilag még sem mellőzhetem egészen ezt a kérdést; mert nagy fontosságú a közép-ázsiai török nyelv hangtanára nézve s mert ennek, a személyes tapasztalat és gyakorlati nyelvismeret alapján írott szótárnak kalauzolása mellett kitűnik, hogy az imént nevezett turkologusok csak *úgy vaktában és gondolomra* jártak el a török szók átírásában.

Pavet de Courteille elég óvatos volt ugyan, hogy személyes tapasztalata hiányában nem kísérté átírással összegyűjtött szókincsét, de a példakül felhozott szövegeknek némely szavait mégis átírta francziásan, azonban legtöbbször helytelenül. Így pl. a *كوزنك* szót (*une des parties qui composent la tente*) így írja át: *gouzenk* (azaz: *guzenk*), azonban a Behdset-ül-Lugat ezt így olvastatja: *közeng*, valamint vele egyezőleg Vámbéry is. Tehát egy, öt betűből álló szóban három hang *helytelenül* van visszaadva! A *تولوگوم* szó (*espèce de refrain entremêlé de pas cadencés*) ő szerinte *toulougoum* (= *tulugum*)-nak hangzik, ellenben a Behdset-ül-

Lugat szerzője úgy tudja, hogy *tülügüm*-nek ejtik ki. Itt ismét mind a három vocalis átírása hibás. Továbbá a *تولغامه* (troupe postée en embuscade) szót is helytelenül írja át *tulgama* (= *tulgama*)-nak, mert a Behdset-ül-Lugat szerint *tolgama*-nak hangzik. Valamint a *توبوق* (espèce de poésie) sem *tujuk*-nak ejtetik, hanem *tojuk*-nak; szintígy az *ايكاجي* (néne; Pavet 119.) nem *ikadji* (ikaži), hanem *ikeži* (Vámbéry: *ekeži*).

Zenker szótárában pedig hemzsegnek az efféle hibák. Muta-tóul csak két betűből, t. i. a *t* és *č* kezdetű szókból, említek föl néhány példát.

*Zenkernél :**Behdset-ül-Lugat :*

<i>turlamak</i> (sticken, bunt sticken)	<i>torlamak</i> (Vámbéry is)
<i>tüzmek</i> (erdulden, ertragen)	<i>tözmek</i> (Vámb. is)
<i>tog</i> (Staub)	<i>tug</i>
<i>tugdak</i> (Trappgans)	<i>togdak</i> (Vámb. is)
<i>tugur</i> (Zelt)	<i>toğur</i> (Vámb. is)
<i>tukum</i> (Sattel, Pferdedecke)	<i>tokum</i> (Vámb. is)
<i>togmak</i> (önteni)	<i>tökmek</i> (Vámb. is)
<i>tögmek</i> (knüpfen)	<i>tügmeķ</i>
<i>togušmak</i> (sich schlagen, kämpfen)	<i>tögušmek</i>
<i>tulak</i> (Fusslappen, Strumpfsokke)	<i>tolak</i> (Vámb. is)
<i>tülüküm</i> (eine Art Gesang)	<i>tülügüm</i> (V. <i>töliügüm</i>)
<i>tünegün</i> (gestern, jüngst)	<i>tönegün</i> (Vámb. is)
<i>tünk</i> (Flasche, Krug)	<i>tüng</i> (Vámb. is)
<i>tirküzmek</i> (wieder beleben)	<i>tirgüzmek</i> (Vámb. is)
<i>tirmek</i> (pflücken, sammeln)	<i>termek</i> (Vámb. is)
<i>tikermen</i> (Mühle)	<i>teğirmen</i> (Vámb. is)
<i>čöp</i> (gerade, geziemend)	<i>čüb</i>
<i>čulpan</i> (Morgenstern)	<i>čolpan</i> (Vámb. is)

Kunos Ignác Sejkh Szulejmán csagataj szótárának átírásában még Zenkernél is merészebben és ingatagabb alapon dolgozik, miről meggyőződhetünk a például idézett néhány szó összehasonlításából.*)

*) Maga *Kúnos* is elismeri és bevallja, hogy átírása nem egészben véve pontos és megbízható. Azt mondja ugyanis, hogy ő a csagataj szó-

<i>Kunosnál :</i>	<i>Behdset-ül-Lugat :</i>
<i>ezče</i> (pénz)	آقچه <i>âkče</i>
<i>ezsum</i> (részeg)	آخسوم <i>âzsum</i>
<i>elacok</i> (sátor)	آلاچوق <i>âlačuk</i>
<i>elguži</i> (vevő)	آلغوجی <i>âlguži</i>
<i>esramak</i> (örizni)	<i>asramak</i> (Vámb. is)
<i>ezta</i> (herélt ló)	<i>azta</i> (Vámb. is)
<i>okun</i> (más)	<i>ögün</i> (Vámb. is)
<i>ujakmak</i> (leáldozik a nap)	<i>ojakmak</i> (Vámb. is)
<i>ülük</i> (holttest), <i>ülüm</i> (halál)	<i>ölük, ölüm</i> (Vámb. is)
<i>igri</i> (görbe)	<i>egri</i>
<i>ikirmak</i> (Zwirn spinnen)	<i>igirmek</i>
<i>ikalanmak</i> (sich aufhalten)	<i>eglenmek</i>
<i>ir</i> és <i>ajr</i> (férfi)	<i>er</i> (Vámb. is)
<i>birnak</i> (adni)	<i>bermek</i>
<i>bigim, bikim</i> (úrnő)	<i>begim</i> (V. <i>begum</i>)
<i>bike, bika</i> (lediges Mädchen)	<i>beke</i>
<i>birküži</i> (adó)	<i>bergüži</i>
<i>öp</i> (passend; és: Holz)	<i>öüb</i> (passend), <i>öüb</i> (Holz)
<i>öopčok</i> (veréb)	<i>öupčuk</i>
<i>kismek</i> (vágni)	<i>kesmek</i> (Vámb. is)
<i>koda</i> (Schwager)	<i>kuda</i> (Vámb. is)
<i>kumargal</i> (Festung)	<i>komargal</i>
<i>kunarmak</i> (umgeben)	<i>komarmak</i>
<i>kütük</i> (levágott fadarab)	<i>kötük</i> (Vámb. is)
<i>küjmenmek</i> (Grund zu einem Vorwand finden)	<i>göjmenmek</i> stb.

Említettem már, hogy a keleti szerzőktől írott szótárak, különösen a két legbövebb, t. i. a Khulász-e-i-Abbaszi és a Kalkuttai

kat Sejkh Szulejmán mostoha fiának, Abdullahnak, *kiejtése* szerint írta át, a kinek elég alkalma volt érintkezni a Konstantinápolyban megfordult özbek dervisekkel; de a hangoztatásán ő maga is sokszor észrevette a *sztambuli nyelvé* befolyását, a *hibákat* azonban nem állott módjában kiigazítani (Vorwort IV. l.).

Szótár, a másolók gondatlansága, illetőleg a hanyag nyomtatás következtében, telve vannak hibás nyelvi adatokkal. A kizárólag *írott források* alapján dolgozó európai turkologusok aztán — nem járván el kellő kritikával s nem is állván rendelkezésükre a zűr-zavarban eligazító kritérium — tömérdek sok helytelen nyelvi adatot vettek át belőlük szótáraikba. Ezekkel szemben a Behdset ül-Lugatnak nagy gonddal és kalligraphiával írott példánya bátran hibátlannak mondható, — leszámítván azt a néhány hibát, melyek leginkább a pontozás eltévesztéséből estek, de a melyek — látván az illető szóknak jelentését — első pillanatra fölismerhetők és kiigazíthatók. Ilyen megbízható kritérium állván rendelkezésünkre s azonfelül módunkban levén a közép-ázsiai török nyelv összes, létező szótárainak adatait a legtűzetesebben összehasonlítani egymással: fel fogok sorolni egy sereg *hibás adatot*, egyrészt azért, mert a török nyelvtudományra nézve fölötte fontos volna a csagataj szótárakban található tévedéseknek kimutatása elejétől végig; másrészt mert ilyen módon megismerhetjük a Behdset-ül-Lugatnak második előnyét is.

Ażırğa = rave (répa; Pavet de Courteille), retek (jaban turpu, fuži; Sejkh Szulejmánnál). A ki nem jár utána a dolognak, kénytelen elhinni ezt az adatot; pedig itt tévedés van, mit a közös forrás, t. i. a Khulāsze-i-Abbāszi okozott. A BL.*) ugyanis (melynek szerzője magát, a Kh. Ab. *eredeti forrását*, a Szengilakhot, használta) így értelmezi ezt a szót: *نر بود یعنی فحل* *ner būd*, jani: *fahl* (mas animalis; különösen csődör) s megjegyzi, hogy mongol eredetű szó. És a BL.-nak igaza van; mert a mongolban: *ačirgha* = étalon; le mâle de plusieurs animaux (Kowal. I. 125.) s a burjátban: *azerga, azarga, azarga* = Hengst (Castrénnál). Az említett két szótáríró tehát az a körülmény vezette félre, hogy a Kh. Ab.-ban a helyes *نر بود* (*ner būd*) és *فحل* (*fahl*) helyett, a kézirat másolójának hanyagsága és tudatlansága miatt, *تربۇ* (= rapha-

*) Minthogy a következőkben igen gyakran előfordulnak az egyes szótárak nevei, rövidség okáért így jelölöm őket: *BL.* = Behdset-ül-Lugat; *Kh. Ab.* = Khulāsze-i-Abbāszi; *K.Sz.* = Kalkuttai Szótár, vagyis Fazlullah Khánnak Lugat-i-Türki-je.

nus, retek) és نجل (fuĵl = retek) olvasható. Másképpen érthetetlen volna ez a hibás adat.

Aşukluk silki اشوقلوق سيلكى = os protubérant du genou (Pavet). A szónak első részébe még belenyugodhatunk, de mi az a rejtélyes *silki*? Megmondja a BL., mely a «térdkalács»-nak csagataj nevét ebben az alakban ismeri: *aşuklu söngek* (سوناك). A *söngek* szóról pedig jól tudjuk, hogy *csont*-ot jelent.

Almajaş الما ياش = espèce de canard (Pavet). — A BL.-ban باش الما be-lê-i-ebzed, azaz: *alma-baş*. Szintígy az Abuskában is. Pavet forrásában tehát csak tollhiba a kétpontos ڤ *j* az egy pontos ڤ *b* helyett; mert hiszen a szó utolsó része nem egyéb, mint a «fej» jelentésű *baş*.

Otun = Donner (Zenkernél) a KSz.-ból idézve, hol هزيم szóval értelmeztetik. Azonban a BL.-ban ez az *otun* = hıme هيمه (tüzifa); továbbá Szulejmánnál szintén: hıme és *hızem* هيزم (tüzifa), Vámbérynál: Holz, Pavet-nál: *odun* = bois à brûler. — Kitűnik ebből egyrészt az, hogy a KSz.-ban a هيزم (hezim) értelmezés tollhiba, vagy sajtóhiba هيزم (hızem) helyett, másrészt az, hogy a csagatajban nincsen «Donner» jelentésű *otun* szó.

Uratlaşmak اوراتلاشماق = a jelszót kiáltani (Pavet és Szulejmánnál). A BL.-ban *uranlaşmak* اورانلاشماق s Vámbérynál szintén *n*-vel *örenlaşmak*. Itt ismét az okozta a hibát, hogy Pavet és Szulejmán forrásában ڤ *t* állott ڤ *n* helyett; mert hiszen az alapszó nem *urat*, hanem *uran* (jelszó).

Oklamak = avoir le culte de soi-même (Pavet). Ennek az igének ilyen értelme csak a Kh. Ab. hibás példánya szerint lehet. A BL. így értelmezi: ez žāj-i-belend *χōdrā perān kerdēn* (magas helyről leröpíteni magát, leugrani). A Szengilakh kivonatában tehát hiányzik az értelmezés előrésze («ez žāj-i-belend»), a második része pedig bizonyára így hangzik: *χōdrā perest kerdēn*, vagyis پیران *peran* helyett پرست (*perest*) olvasható tollhibából. Hiszen az *oklamak* ige tudvalevőleg az *ok* (nyíl) származéka s mint ilyen, első sorban ezt jelenti: «nyilat röpíteni, nyilazni».

İşik, vagy *eşik* = maison, palais; porte (Pavet). Ellenben a BL. szerint: *derb-i-ĵāne* u *serā*, vagyis: háznak és palotának

kapuja. Továbbá az Abuska Lugati és Vámbéry is csak «kapu, Thüre, Pforte» jelentésben ismerik ezt a szót, valamint az oszmanliban és kazáni-tatárban is a megfelelő *isik*, illetve *isek* = ajtó. A «ház, palota»-féle jelentés tehát csak félreértésből eredhetett.

Başın باشن = Blitz; éclair; molnija (Zenker, Pavet, Budagov), a KSz.-ból, a hol *bark* szóval magyaráztatik. Ezt a szót a BL., Abuska, Abuska Lugati, Vámbéry és Szulejmán nem ismerik, hanem úgy tudják a dolgot, hogy az arab *bark* neve a csagatajban *jaşın* ياشين és *jaşım*, a kirgizben *jaşın*. Világos tehát, hogy a KSz.-ban a باشن alak csak toll-, vagy sajtóhiba a ياشن helyett.

Başı vemanlık ومانليق = orgeuilleux; rebelle (Pavet), és *baş minlik* باش مينليك (inānijet, serkeslik, inād, γōdrej; Szulejmán). E két furcsaság helyett a BL. így adja: باشى دومانليغ *başı dumanlık* (büszke, kevély, nyakas, engedetlen). És ez a helyes; mert a *duman* = köd, pára, homály; úgy hogy ez a kifejezés tulajdonképpen ezt teszi: ködös, vagy homályos fejű; míg amaz a kettő érthetetlen. V. ö. Vámbérynál: *başım tumanlı* (ich bin besorgt). A Pavet kézirati példányában tehát elmaradt a szókezdő د *d* betű, a Szulejmánéban pedig az első د *du* szótag és így támadt ez a két hibás adat!

Bagu بغو = Weideland, paturage (Zenkernél) a KSz.-ból véve át, melyben چرا szóval magyaráztatik. Ilyen csagataj szó tényleg nem létezik, hanem van helyette نغو vagy ناغو azaz *nagu*, a BL. és Szulejmán szerint ugyancsak چرا jelentéssel; — csakhogy ez a persa szó nem a «pastio» értelmű *čerū* (čeriden = legelni), hanem a چه *çi* kérdőnévmas dativusa, *čirā* s ezt teszi: «minek? miért?» Itt ismét az első betű pontozása van elhibázva, azaz ن helyett ب *b*.

Bertik برتيك = csont (os; Pavet; kemik, ustuzān, azm; Szulejmánál). A BL.-ban: پرتيك *pertik* = terkiden-i-ustuzān, azaz: csont-repedés, csont-törés, vagy hasadás. A többi török dialektusok is a BL.-nak adnak igazat: mert pl. az oszmánliban: *bertmek*, *pertmek* ige = kifeszamodik, kimarjúl, a csonttöréstől a hús zúzódik, megsérül; s ebből *pertik* = zúzódott, megsérült, kifeszamodott (Ahmed Vefik); Budagovnál: *bertik* (Beschädigung, Verletzung, Bruch); a kazániban: *birtek* (esomó a kifeszamodástól,

Geschwulst, Beule von Verrenkung), *birt-* (kifizamítani, verrenken; Bálint G.). Pavet és Szulejmán forrás-példányában tehát csak maga az *ustuzān* (csont) szó volt meg értelmezésképpen, a hozzája tartozó *terkiden-*nek elhanyagolása következtében.

Budaj = ein Kleidungsstück der vornehmen Üzbeken (Zenker-nél), a Kh. Ab.-ból, melyben így magyaráztatik: nev'i ez *ببرود*. — Azonban a BL.-ban így olvassuk az értelmezést: nev'i ez *سپرد* *sürūd-i-majsūs-i-tajfe-i-özbeğije*, vagyis: egy sajátos *ének*, vagy *dallam* az özbegeknél. Pavet és Szulejmán is a BL. magyarázatának adnak igazat.

Bürge = perdrix (fogoly-madár; Pavet); — Hirsch, cerf (Zenker). Itt azzal a nevetéséges furcsasággal állunk szemben, hogy ez a *fogoly* és ez a *szarvas* valósággal *bolhái*-ből alakult át! Ugyanis a BL.-ban így olvassuk: *bürge* = *كېك* *kejk* (azaz bolha, Floh, pulex). Szulejmánnál ez a *bürge* szintén = *kejk*, pire, burgus (= bolha), valamint Vámbéry szerint is: Floh, pouce. A rejtély megoldása pedig nem az, hogy van három különböző *bürge* szó a csagatájban más-más jelentéssel, hanem egyszerűen az, hogy a Kh. Ab.-nak abban a példányában, melyet Pavet használt, tollhibából *كېك* azaz *kebk* áll, a mely szó tényleg *fogoly*-madarat jelent; Zenker példányában *كېك* *kejk* állott ugyan, de ő — elfeledkezvén arról, hogy *persa* nyelvű értelmezéssel van dolga — ezt *gejk*, vagy *gejik*-nek olvasta, a mely oszmán-török szó és *szarvas*-t jelent! Lám, milyen megbízható adatok vannak az európai turkologusok szótáraiban!

Bušmak = schnell herbeilaufen (Zenker), a Kh. Ab.-ból, a hol így értelmeztetik: *دنāن* *denān* residen. De a BL. így adja: *bušmak* = *زبان* *zijān* u *خاسرەت* residen (azaz: kár és veszteség, vagy fájdalom ér valakit). A többi szótárak sem ismerik ennek az igének «laufen»-féle jelentését; s egészen világos dolog, hogy a Kh. Ab.-nak *leghibásabb* példányában, melyet Zenker használt, ez a *دنāن* *denān* csak egyike a tömérdek sok tollhibának *زبان* *zijān* helyett.

Bülte *بولتە* = söz, *sužen*, *guftār*, kelām, nutk (azaz: szó, beszéd, beszélgetés: Szulejmánnál). Ezzel a szóval furcsán megjárta Sejkh Szulejmán s tévedése csak úgy történhetett meg, hogy forrásában, a Kh. Ab.-ban, csupán az egy *گفتار* szóval volt értelmezve, melyet ő *guftār*-nak olvasott. Ámde a Szengilakhnak a Kh. Ab.-nál

hívebb és igazabb tükre, a BL., részletesebben így magyarázza meg a *bülte*, vagy *bültü* szót: گفتار est, žanavār-i-marūfrā gūjend, azaz: گفتار, az ismeretes *állatot* nevezik így. Ebből egészen világos, hogy a گفتار szót nem *guftār*-nak (= szó, beszéd) kellett volna olvasnia, hanem *keftār*-nak, a mely *hiénút* jelent. Zenker, Budagov és Pavet szintén a Kh. Ab.-ból vették át ezt a szót, de ők is helyesen *hiéna* jelentést tulajdonítanak neki. Már ebből a példából csak kézzel fogható, hogy Sejkh-Szulejmán is *írott források* alapján szerkesztette szótárát; mert máskülönben nem követhetett volna el ilyenféle hibát!

Bidkan بیدگان = Siebengestirn (Zenkernél), a KSz.-ból véve át. Ez a csodabogár nem más akar lenni, mint a BL.-ben levő بیتیکان *jitigen*, a melyet Pavet és Szulejmán így írnak: بیتیکان (*jitigen*, vagy *jetigen*). Alapszava a *jeti*, *jeti* (= 7) számnév, mint a régi magy. *hetevény*-é is. Látnivaló, hogy a gondatlan írás (az első betű alatt *egy* pont *kettő* helyett) milyen szörnyalakokat tud teremteni!

Bilnek بیلنك : muet (azaz: néma; Pavet és Szulejmánnál). Ilyen csag. szó nem létezik; mert a Kh. Ab.-ban hibásan van *egy* pont *kettő* helyett a negyedik betű fölött, vagyis *ā n* a *ā t* helyett. Ugyanis ez a szó nem más akar lenni, mint a «dadogó» jelentésű csagataj szó, mely az Abuska Lugatiban بیلنك *biltek*, a BL.-ban *peltek*, Budagovnál s a Kh. Ab. másik példányában (Zenkernél) بیلنك, a KSz.-ban پالنگ, a kazáni-tatárban *biltek*, oszm. *peltek*. Tehát mindenütt *t*-vel, nem *n*-nel!

Tažanmak = sich die Krone aufsetzen, den Thron besteigen (Zenker), a Kh. Ab.-ban így értelmezve: خود را ری کردن. Itt kettős hibával van dolgunk. A BL.-ban: خودداری کردن *χoddārī* kerden, azaz: tartózkodni, visszatartani magát, uralkodni önmagán (mert a persában *χōddār* = qui sibi temperat, se continet; master of one's self; s ebből *χōddārī* = temperantia, moderatio, continentia), a mint a felhozott példa is igazolja: Herni ki dediler, kilurdin *tačanmadim* (bármit mondtak, annak megtevésétől nem tartózkodtam, vagy nem vonakodtam). Az egyik hiba tehát az, hogy a Kh. Ab.-ban a negyedik betű *r* a hozzá nagyon hasonló *d* helyett (vagyis *χōdrā* van *χōddā*- helyett), a másik pedig az, hogy

Zenker az első szó utolsó tagját, a رى *ri*-t, külön szónak vevén, *rê*-nek olvasta, mely a persában (mint olasz eredetű idegen szó) «rex, padisah» jelentéstű, s úgy fogta fel a persa magyarázatot, mintha szószerint ezt fejezné ki: magát (خودرā) királylyá (*rê*) tenni (kerden).

Tokuš - Dienst, Huldigung (Zenkernél), a Kh. Ab.-ból, melyben a خدمه (*hidmet*) szóval van értelmezve. A BL. azonban felvilágosít bennünket, hogy az első betű csak a másoló hanyagságából lett ذ az ص (*s*) helyett, vagyis *tokuš* = صدمه *sadame* (össze-ütközés). A BL.-nak igazat adnak Vámbéry, Pavet és Szulejmán szótárai is.

Tükek توکال = Suchen, Untersuchung (Zenker a Kh. Ab.-ból). A BL. szerint helyesen توکال azaz *tökel*, szóvégi *l* betűvel. Ugyanígy Pavet és Szulejmán is.

Tügremek = erheitern (Zenker), a Kh. Ab.-ból, a hol ez áll utána: مسرور *mesrūr* kerden. - Ellenben a BL. így írja: مسدود *mesdūd* kerden (elzárni, eltorlaszolni). Vele egyezőleg Szulejmánnál is: *mesdūd* etmek; Pavetnél: boucher, barricader. Tehát a Kh. Ab. másolója ismét fölcserelte a két د *d* betűt *r*-rel.

Tomaga = Sperber, Falke (Zenker a Kh. Ab.-ból: çarç u sähin). Ámde *tomaga* valójában nem a sólyom neve, hanem azt jelenti, a mit vadászat alkalmával ennek a fejére tesznek, mint ez kitűnik nemcsak a BL.-ból, hanem Pavet szótárából is: capuchon qu'on met sur la tête du faucon.

Īituk = der ein böses Gesicht macht; Griff am Säbel Tschingiskhans; böser Dämon, Teufel (Zenkernél), a Kh. Ab.-ból, a mely így értelmezi: «šaxs-i-türsrü ve makbaz (منقبض) Čingiz çān, be-moguli šejtān est». Ez az adat igen jellemző példa arra, hogy a Kh. Ab.-nak a párisi cs. könyvtárban levő példánya milyen rossz és gondatlan másolat s Zenkernek éppen ezt kellett forrásul használnia! Mert a BL. szerzője, a ki magát az eredeti forrást, a Szungilakhot, használta és vette át, így közli velünk: *ĕituk* = šaxs-i-türsrü ve *münkabiz* (منقبض), vagyis: olyan ember, a ki mindig savanyú arcot vág, kedvetlen, mogorva, komor, szomorú. Így tudja ezt Pavet és Szulejmán is. — A mi pedig ezután következik a Kh. Ab.-ban, az az eredeti forrásában, a Szungilakhaban, már egy *másik* szó és annak magyarázata; még pedig — mint a BL. mu-

tatja — nem چنكر (*čingiz*, hanem چتكر *čitker*-nek kell állnia helyesen,*) a mely szó így van értelmezve: be-lugat-i-mogul sejtänrā gūjend (mongol nyelven a sátánt nevezik így). S valóban mongolul: *čitkür* = diable, demon, esprit malin (Kowal.). Látjuk tehát, hogy a Kh. Ab.-nak gondatlan másolója nem csak összeírt két külön szót és ezek magyarázatait, hanem azonfelül még két szót el is torzított (*münkabiz* helyett *makbaz*, *čitker* helyett *čingiz*) s így esett meg az a furcsaság, hogy Zenker íróasztalánál a «komor, mogorva ember» átalakult «Dsingiz khán kardjának markolatává»! Difficile est satiram non scribere!

Čimdīmak چمدیمان — zarte Vogelfeder, oder Vogelfedern (Zenker a Kh. Ab.-ból). Ennek a szónak vége (-*mak*) ismét tollhibát árul el, a mennyiben a BL. szerint *čimdīgan* چمدیگان a helyes alak. Pavet és Szulejmánnál szintén *žimdīgan*.

Xubulmak = den Todten aus dem Grabe *nehmen* (Zenker-nél), hasonlóan a Kh. Ab.-ból, a hol így magyaráztatik: murde ez gür *berāverden* (برآوردن). Ez helytelen, mert ez az ige nem transitív, hanem intransitív értelmű. A BL.-ban: murde ez kabr *derāmeden* (درآمدن). Vele egyezően Szulejmánnál is: mezārdan *umažī čīkmak*; valamint Pavet szerint is: sortir de la tombe, en parlant d'un mort. A hibát, mint látjuk, az okozta, hogy a másoló *derāmeden* helyett *berāverden*-t írt.

Dünbül = fruit nouvellement formé et pas encore mür; *animaux* qui n'ont pas encore atteint toute leur croissance (Pavet). Azonban a BL. csak *egyféle* jelentést tulajdonít neki: *mejve-i-nímres* u *hubübāt-i-nímres* (fél-érett gyümölcs, fél-érett mag, vagy gabonaszem). Szulejmán és Zenker is csak *mejve* és *hubübāt*-ra vonatkoztatja a jelentését s nem egyszersmind *állat*-ra is. Vámbéry szerint is: *dönbül* = unreifes *Obst*. Tehát Pavet tévedését az

*) Ugyanis a BL.-nak birtokomban levő példánya nemesak az eredetinek lapszámozását tartotta meg (a lapnak bal sarkán felül), hanem az egyes kezdőbetűk körén belül a szavakat is ellátja folyó-számmal (a lapnak jobb sarkán). Így a *čituk* és *čitker* szó a 415. lapon található s amaz a 7. betűben a 132., emez a 133. folyó-számot viseli; ez utóbbi tehát közvetlenül amaz után jön a sorrendben.

okozta, hogy az ő forrásában a *حیوانات* (hubūbāt) helyett bizonyára *حيوانات* (hajvānāt = állatok) volt írva.

Debr دَبْر Budagovnál, a KSz.-ból véve át, hol a persa *zānū*, azaz «térd» szóval van értelmezve. A jelentése alapján mindenki észreveszi első pillanatra, csak éppen Budagov nem vette észre, hogy ez a furesa alak csak toll-, vagy sajtóhiba a KSz.-ban a «térd»-nek török neve, a *diz* ديز helyett, mely nemcsak az oszmánliban és azerbajdsániban van szókezdő *d*-vel, hanem a csagatajban is (Szulejmánnál *tiz* تيز mellett *diz* ديز is). Ennyire nem jártak el kritikával az európai turkologusok a források felhasználásánál!

Södermek سودارماك = auf den Boden hinziehen, schleppen; ennek causativuma: *södertmek* سودارتماك és passivuma: *söderilmek* سودارلماك (Zenkernél) a Kh. Ab.-ból idézve, a hol azonban így vannak írva: *söddemek* سودداماك, illetőleg *süddatmak* és *süddalmak*, csakhogy Zenker — az ő véleménye szerint — kiigazította. Ámde ez az ige *így* mind a Kh. Ab.-ban, mind Zenkernél helytelenül van. A BL.-ban: *südderimák* azaz *südderimék*, továbbá *südderimék* és *südderimék*, vagyis a negyedik betű nem *d*, hanem *r*. Bizonyítják ezt Vámbéry, Pavet és Szulejmán is. kiknél szintén *südderimék*, vagy *südderimék* és az Abuska, melyben *südderimék*, illetve *südderimék* alakot találunk.

Sukar barčugi سوتار بارچوغي = bulles qui se trouvent sur l'eau (Pavet, valamint Szulejmán is), vagy pedig csak: *sukar* (Zenkernél). Ez a szörnyszülött ismét a Kh. Ab.-ból került ebbe a három szótárba. A BL.-ban így hangzik: *su kabarcákí* سوتابارچاقي (hubāb-i-rū-i-āb) és ez a helyes; mert hiszen *su* = víz, *kabarcák*, vagy *kabarcák* pedig = Wasserblase. Az ilyen hibát nem nagy megerőltetésbe került volna észrevenni!

Sunmak سونماق = elalszik, — tűz, gyertya stb. (Zenker a Kh. Ab. és a KSz.-ból). Ez az ige voltaképpen nem mély-, hanem magas-hangú, t. i. *sünmek* سونماق, a mint a BL.-ban, továbbá Vámbéry, Pavet és Szulejmán szótáraiban is látjuk, valamint az oszm. alak is *sünmek*.

Šadildamak شاديلداماق = Wasser vergiessen (Zenker), a Kh. Ab.-ból, hol így magyaráztatik: *šadā* جدا kerdén āb. Itt kettős hibával van dolgunk; mert hibásan van írva a csagataj szó és

hibás az értelmezése is. A BL.-ban így találjuk: شاربيلدامان *šarīl-damak* = *صدا sedā* kerden āb. Ezzel egyezően Vámbéry: *šarīl-damak* = plätschern, rauschen, — Wasser. Pavet: *šarīl-damak* = résonner. — eau; Szulejmán: *šarīl-damak* (su akarken ses ve avazi čikmak). Ebből is látnivaló, hogy mennyire megbízható a Kh. Ab.-nak az a párisi másolata, melyet Zenker szerencsés volt használni!

Fereži = tentes; pavillon que les femmes tendent (Pavet), *χajme*, *čadir*, *χirgāh*, *kadinlariñ japtiklari* ve *kurdiklari čadir-šeb* (Szulejmán). — Ellenben a BL. szerint: *fereti* = *čader*, ki *zenān pūšend* (köpeny, melybe a nők burkolóznak). Vagyis a szó nem más, mint az arab-oszm. *ferāže*, *jereže* (Oberkleid, oder Mantel mit weiten Aermeln). A két szótáríró tévedését pedig az okozta, hogy a Kh. Ab.-ban levő *چادر čader* szót az oszmán-török *čadir*-nak vették, mely *sátort* jelent, megfélekedzvéen arról, hogy a Kh. Ab. írója *persa* nyelven értelmezi a csagataj szokat. Pedig hát ez a szó a *persa čader* = vestis, operimentum exterius; velamen magnum ad pedes usque pertingens, quo prodituræ foras feminae caput tegere solent (Vullers), vagyis = *jereže*.

Fišek = cartouche, fusée; és *chauve-souris* (denevér, bögér; Pavet és utána Zenker is). Ez a kétféle értelmezés világosan mutatja, hogy Pavet forrásában, a Kh. Ab.-ban, ez a csag. szó csupán ezzel az egy szóval: *mūšek*, magyaráztatik, mely a persában 1. *rakétát*, 2. *denevért* jelent; s ennél fogva Pavet lefordítá mind a két jelentését. Ámde a BL. így értelmezi ezt a *fišek* szót: *mūšek bāšed*, *ālet-i-ātešbāzi*; azaz: «*mūšek*, t. i. tűzijátékhoz való eszköz»; miből a napnál világosabb, hogy itt a *mūšek* szót csak az egyik, még pedig «*rakéta*» jelentésben kell érteni, s hogy tehát a *fišek* a csagatajban sem jelent *denevért*, valamint az oszmanli-ban sem.

Kopsamak = flatter malicieusement (Pavet és utána Zenker). Ez az értelmezés hibás és onnan ered, hogy a Kh. Ab.-ban csak ezzel az egy szóval lehetett magyarázva: *nevāχten*, a melynek másik jelentése is van, t. i. «hangszeren játszani s e közben énekelni». Hogy pedig ez esetben éppen ez a jelentése veendő, bizonyítja a BL., mely a *kopsamak* igét ezzel a két rokonértelmű szóval magyarázza: *nevāχten* u *χānden* (hangszeren játszani és énekelni). Különben is ez az ige bizonyára a *kobuz*, *kopuz* (= koboz) szó származéka.

Kotur = fett, dick (Zenker), a KSz.-ból, mely a چرب *čerb* szóval magyarázza. Azonban a BL. felvilágosít bennünket arról, hogy az első betű alatt csak *egy* pontnak kellene állni (azaz جرب *žereb*), mert így értelmezi ezt a *kotur* szót: hajvān-i-žerebdār, azaz: koszos, vagy rühes állat. S igazat ad neki Pavet is, a mennyiben így értelmezi: animal attaqué de la *gale*; valamint Szulejmán is, kinél: ujuz, *žereb*, ger és: žürhdār olan (Räude, Krätze, Ausschlag; és: sebes). Vámbérynál: *kotur* = der Aussatz, die Krätze.

Kuba kalmaki = cotte de mailles pour le combat (Pavet s utána Zenker is). Itt Pavet azt a furesaságot követte el, hogy a magyarázandó csag. szóhoz (t. i. *kuba*) hozzáfogta azt a szót is, a mely már ennek az értelmezéséhez tartozik (t. i. *kalmaki*). Ugyanis a BL.-ban így olvassuk: *kuba* = be-zebān-i-*kalmaki* zirihriā gi-jend; azaz: a kalmukok nyelvén a páncélra mondják.

Kulaklaşmak = réprimander, gourmander (Pavet). Azonban a BL. így tudja: *kulaqlaşmak* = sergūši harf zeden (suttozni egymás fülébe; mert *sergūši* = sermo submissus, susurrus = harf der gūš guften). Pavet tévedését tehát bizonyára az okozta, hogy az ő forrásában سرگوشی (*sergūši*) helyett سرزنش (*serzeniš*) állott. A BL. értelmezését igazolja a megfelelő oszm. *kulaklaşmak* ige jelentése is.

Kürek كورك = fából csinált híd, fa-híd (Budagovnál), a KSz.-ból, mely így értelmezi: پل چوبین. Igaz hogy a persa پل szó *hídat* jelent; de e helyett بیل (*bêl*) szónak kellene állnia a KSz.-ban, mely a *pārū*-nak synonymája és *lapátot* jelent. Bizonyítja ezt a BL., melyben a *kürek* = pārū. V. ö. oszm. *kürek*!

Labaşak = lien, entrave; règle (Pavet); Band, Fessel; Regel (Zenker); ugyanilyen jelentéssel Szulejmánnál is. Ellenben a BL. szerint = *kaba* قبا, azaz: felső ruha, kaftán; s azt mondja, hogy *mongol* eredetű szó. S itt ismét igaza van; mert valóban a mongol *labasik* jelentése: un habit de cérémonie, sans collet (Kowal.). A hibát tehát az okozhatta, hogy a Kh. Ab.-ban a قبا (*kaba*) helyett tollhibából قید azaz *kajd* olvasható, a mely csakugyan ezt jelenti: Band, Fessel és Regel.

Jasanžak = homme entêté, présomptueux (Pavet); Eigensinniger, Anmassender (Zenker). Ellenben a BL. így magyarázza: χōdsāz u χōdārā (a ki szereti magát csinosítani, diszítani s magát

igy fitogtatni). Ez a valódi jelentése; mert hiszen a tőszava, t. i. a *jasan-* ige ezt teszi: *χῶδάραι* kerden, sich putzen, sich zieren.

Ez a 40 példa — melyet csak mintegy mutatóul közöltem jegyzeteimből — úgy hiszem, eléggé meggyőzhet mindenkit arról, hogy a kizárólag *írott források alapján készült csagataj szótárakat csak nagy óvatossággal és kellő kritikával használhatjuk*, mivelhogy az alapul szolgáló keleti forrásaikban hemzsegnék a furcsa és badar hibák; valamint arról is, hogy a gyakorlati nyelvtudás alapján írott s úgyszólván a helyszínén készült Behdset-ül-Lugat, nyelvészeti értékére nézve magasan fölötte áll a szóban levő többi szótáraknak s mint ilyen, kritériuma lehet amazok nyelvi adatai megbízhatóságának.

A Behdset-ül-Lugat harmadik nagy előnyének azt mondtam volt, hogy jóval *bővebb*, illetőleg nyelvi adatokban sokkal gazdagabb a többi csag. szótáraknál. Hogy legalább némileg ezt a tulajdonságát is megismertessem, egy *kis szótárt* állítok össze olyan *közép-ázsiai*, azaz *csagataj szókból*, melyek nem találhatók a többi csagataj szótárakban, s mint ilyenek, új adalékul szolgálnak a közép-ázsiai török nyelv ismeretéhez. Ezeknek a szóknak túlnyomó része olyan, hogy *egyáltalában nem fordulnak elő* a többi csagataj szótárakban, tehát eddigelé teljesen ismeretlenek; kisebb része pedig olyan, hogy vagy *alak*, vagy *jelentés* tekintetében nem úgy találjuk a többi szótárakban, a mint a BL. adja őket; azaz némely szóknak azt az alakját, másoknak pedig azt a jelentését nem ismerjük eddigelé, melyet a BL.-ból van alkalmunk megismerni.

Ime tehát egy *szemelvény* a Behdset-ül-Lugatnak *új* nyelvi adataiból.*)

!

آبا *aba*: bába-asszony. V. ö. oszm. *ebe*.

آبَكْ és آبُوكْ *ebek, ebük*: taraj, bóbíta, -- kakasé, bankáé stb.

*) Nagyon természetes, hogy minden egyes szót olyan *átírásban* közlök, a hogyan a szótár szerzője kívánja olvastatni a már ismertetett *jelzések* és *magyarázatok* segélyével; azonban az egyes szók után álló eme magyarázatokat — már csak rövidség okáért is — elhagytam. Ezenkívül néhány szót az *Abuska Lugati*-ből is fölvettem ide mutatványképpen, mindegyiknél megjelölvén, hogy ebből a szótárból való.

ابوسون *ebüsün* : (mongolul) takarmány; (csagataj nyelven) idősebb nővér, néne.

ابوكا *ebüke* : dédapa, ös.

آنا توشماك *ata-tüsmek* : nyilazással foglalkozni, nyíllövésbe belemerülni.

آناغلیماک *ataglımak* : kinevezni; eljegyezni.

آتلانماکچی *atlanmakçi* : lovas, lovag. *Jaqılarnıng üstige atlanmakçi idük* (az ellenség felé lovagoltunk; Bábérnél).

آتیق és آتیغ *atıq, atıg* : medve; okos, józan.

آچیغتورماق *açıgturmak* : éheztetni. V. ö. *ačikmak* (hungrig werden; Vámb.).

آچیغلانماق *açıglanmak* : sajnálni, megsajnálni vkit, részvétellel lenni, könyörölni rajta (Abuska Lugati).

آچرغە *ačarga* : hím, kan; csődör (mong. eredetű).

آچیشماق *ačışmak* : földérülés, felvidulás, vidámság.

آخشید *ačsıd* : Fergana fejedelmeinek czíme: «királyok királya». [Az 520=1126. évben kelt *Moşmel-et-tevāriş* szerint: «Nagy Szogd királya: *ikşid*». Ibn Khordadbe szerint pedig: «Szogd királya *ačsak* اخشاك, Fergana királya *ıčsıdiz* اخشید (l. Journal Asiatique, série VI., tome V : 40. és 251. lapokon).]

آرا *ára* : dallam, egy ének-nem, dal.

آرابە *araba* : a tábor körül csinált erődítvény, szekérsáncz; szekér. Persa *arābe* (rota, currus, vehiculum, carrus).

آراتماق *arakmaq* : valamiben keresgélni, kutaskodni.

آرتانماق *artakmak* : gyorsan felugrani, elfutni, elillanni.

آرغیش *argış* : kereskedő, a ki a föld terményeivel kereskedik.

آرماماق *armamak* : varázsolni, bővölni; megcsalni.

آرزوق *azruk*: nyereg-takaró.

آزیشاق *azišmak*: útról letérni, eltévedni.

آزوق *azuk*: zápfog.

آسلان *aslan*: oroszlán. (Iráni török szó).

آشمان *ašmak*: elmenni, eltávozni, elvonulni; a határt átlépni, túllépni, túlmenni.

آشیماق *ašimak*: elmenni, eltávozni, elvonulni.

آشوقلو سونكك *ašuklu söngek*: térd-kalács, Kniescheibe.

آشیماق *ašimak*: enni, étkezni.

آغ باشلیغ *ay başlıg*: a háziasszony, családanya.

آغ پی *ay pej*: orosz czár.

آغریر *agrır*: fájdalom. *Agriri*: fájdalma.

آغریغ *agrıg*: a kinek fájdalma van, beteg.

آغریقو *agriku*: esonttörés, esonthasadás.

آغوغماق *agugmak*: megmérgezve lenni, megmérgeztetik.

آغونماق *agunmak*: nagy nevetéstől magán kívül lenni, nem bírni magával.

آغیزلاماق *agizlamak*: hangot adni, megszólalni.

آغیلماق *agilmak*: ömlik, lefelé foly, pl. a köny.

آكسون *üksün*: drága és szép kelme-darab.

آكیشماق *eqišmek*: görbülni, összehajtódni.

آلا كېلماق *ala-gelmek*: hozni, elhozni.

آلداراتماق és آلداریتماق *aldaratmak, aldaritmak*: nyugtalanítani, felizgatni, háborgatni.

آلغوت *algut*: csöndes, nyugodt, egyforma.

آلوکة *elüke*: tudósítás, híradás, — írásban, vagy szóval.

بِيرِيشِ آليش *alîs-berîs* : adás-vevés, vásárlás.

آلين *allin* : habosra edzett, vagy sávolyozott aczél és kard, dömöczki kard.

آلينجاق *alînjak* : az, a mit díszül a ló homlokára kötnek.

أذگانماق *uzgatmak* : elhelyezni, behelyezni, beeresztetni.

آنكلار *anglar* : megértés, értés, tudás, felfogás. *Anglari* : az ő felfogása, vagy tudása.

آنكيتماق *angitmak* : tudtára adni, értesíteni, megértetni valakivel.

آنلار *anlar* : ök, azok. A többi csagataj szótárakban : *alar*, *olar*, *ular*.

آهه *âhe* : aczéltükör, melyet a csata napján a ló homlokára kötnek.

اوبول *übul* : tél. (Mong. eredetü.)

اوبه *öbe* : halom, domb. (Mong.)

اوپا *opa* : a kisebb nővér, hűg.

اوتكاريشماق *ötgerîsmek* : hízelegni, nyájaskodni, kétszínűsködni.

اوتوماق *ötümek* : énekelni. A többi csag. szótárakban : *ötmek*.

اوتونچى *otuncî* : tűzifa-áruló.

اوتچراماق *uçramak* : röpíteni.

اوخشيتماق *oxşitmak* : hasonló lenni, hasonlítani.

اوداماق és اوداماك *udamak, üdemek* : kiegyenlíteni, eleget tenni érte, viszonzni.

اوراغان *uragan* : verekedő, verekedő természetű.

اوراميش *Uramîs* : a turkománoknak egyik nemzetsége.

اورايش *urâis* : menés, járás ; magaviselet.

اۆرتانگان *örtengen* : égett, el-, megégett valami.

اۆرتانماق *ortanmak* (és اۆرناتماق *ornatmak*) : megerősíteni, jól elhelyezni. Az első alak metathesis útján keletkezett a másodiktól; mert az alapszó: *orun, orn* (hely).

اۆردنك *ördeng* : világító, fénylő, ragyogó, fényes, világos.

اۆرۇشتۇرماق *urušturmak* : egymást üttetni, veretni, verekedésre összeeresztetni, veszekedésre ösztönözni.

اۆرغاجى *urgaci* : a szabó gyűszűje. (Mong. ered.)

اۆرگۈتمەك *ürgütmek* : megijeszteni, megfélemlíteni.

اۆرگۈشمەك *ürgüşmek* : megijedni, megrémülni.

اۆرلەنمەك *ürülenmek* : szétszórni, kiterjesztetni.

اۆرماق *urmak* ; ugatni, a kutya. Abuska Lugatiban is.

اۆرناشماق *urnašmak* : erősen, szilárdan, keményen állni, erősbülni, megszilárdulni.

اۆزاتا دۇرغان *uzata-durgan* : utazó, utas, a ki utazik, útban van.

اۆزكا اۆيقۇ *özke ujku* : (képletesen :) halál, t. i. másik álmom.

اۆزۈشمەك *üzüşmek* : eltörik, el-, szétszakad, darabokra foszlik.

اۆشاتىلمەك *ošatılmak* : eltörik, széttörik.

اۆك *ok* : csizma, melyet olyan állatbőrből varrnak, melyen rajta van a szőr.

اۆغۇز *oguz* : tudós, értelmes, böles. V. ö. az ó-török feliratonkon : *uñš* (verständlich, der Weise ; Radloffnál).

اۆقار *okar* : vas-lemez, melyet a sapka előrésére helyeznek, hogy az arcot védje a kardvágás ellen.

اۆكچى *okçi* : nyíl-készítő; s a ki a nyilakra és tegezre felügyel.

أوقلاماك *oklamak* : nyilazni; magas helyről leröpíteni magát, leugrani.

أوك *ök* : magas.

أوكريمك *ögrimek* : ringatni --- bölcsőt s más efélet.

أوكماك *ökmek* : önteni, szórni, hullatni.

أوكولكا *ökülge* : ajándék.

أوكولماك *ökülmek* : dicsértetik.

أوكولماك *ökülmek* : ömlik, hull, szóródik. Pl. *Mejve jığacığa sım ökülür* (Nevái: Lejla u Medsnün).

أوكون *ögün* : zsír, kövérség, háj. (Mongol.)

أوكونماك *ögünmek* : dicsekedni, magát dicsérni, magasztalni.

أولاندورماق *ulandurmak* : kötni, meg-, hozzá-, összekötni.

أولتورگولوك *öltürgülük* : megölni való, a kit meg kellene ölni, méltó a halálra. Pl. *Hāzi, kāzi, ki mej icgej: öltürgülük, Dūzay otıga jıtmesdin burun: köjdürgülük* (Nevái: Mahbüb-ul-kulüb).

أولومتوك *ölümtük* : félholt.

أومورون *umurun* : nadrág, šalvār.

أونك *ong* : jobb kéz. *Ongda* : jobb kezében; jobbfelől, jobb oldalon.

أوتماق *avutmak* : a sírástól elhallgattatni, lecsillapítani.

أوونماق *avunmak* : hengeredni, henteregni, egyik oldaláról másikra fordulni; a nagy nevetéstől magán kívül lenni, nem bírni magával.

أوياقماق *ojakmak* : fölébredni, éber, v. ébren lenni. V. ö. *ujak, ujac* (éber, ébren levő). Abuska Lugatiban is: *ojakmak* = álmából följedni, hirtelen fölébredni.

أويالتورماق *ojalturmak* : megszégyeníteni, rápirítani.

أَوْبَالِغَانِ *ojalgan* : szemérmes, szégyenlős.

أَوْبِغَاشِمَاكِ *ujgašmak* : beleegyezni, össze-, megegyezni.

أَوْبِقْرُجِي *ujkuži* : nagy-alvó, a ki sokat szokott aludni.

أَوْ كِزِي *oj kizi* : cselédleány, rabszolganő.

أَوْبِنَايُوتْلَاشِمَاكِ *ojnajutlašmak* : játszadozni, játék közben mozgást végezni. Pl. *Kizlar bile ojnajutlašmak* (Nevāi : Lejla u Mežnūn).

أَيَانِمَاكِ *ajanmak* : a mozgásban megakadályoztatni, attól visszatartatni, eltiltatni.

أَيْتِ كَنَاتِ *it kanat* : denevér, bőregér.

أَيْتِكِ *itik* : (átvitt értelemben :) okos, tanult, ügyes.

أَيْتِمَاكِي *etmekçi* : pék.

أَيْتِيمِكِ *itirmek* : élesíteni. Abuska Lugatiban is.

أَيْتِيلْكَوْلُوكِ *ajtilkuluk* : mondandó, mondani való, a mit el kell mondani.

أَيْچُورْمَاكِ *icürmek* : itatni, innia adni.

أَيْدِلَانِمَاكِ *idlenmek* : bűzlik, bűdös lesz, rothad; betegeskedni, rosszul érezni magát, kedvetlen lenni.

أَيْرْتَلَاشِمَاكِ *ajirtlašmak* : egymástól elválni, különválni. elszakadni.

أَيْرْتَلَامَاكِ *ajirtlamak* : elválasztani, elszakítani, különválasztani.

أَيْرْكِيلْمَاكِ *irgilmek* : összegyűlni, felhalmozódni.

أَيْرِشِمَاكِ *irišmek* : hízelkedni, hízelegni, nyájaskodni; keresni, kérdezősködni, kutatni.

أَيْرِلَاشِمَاكِ *izlešmek* : egymással édelegni, egymásban gyönyörködni, egymással mulatozni.

ايسراماك *isramak*: őrizni, védeni, pártfogolni (Abuska Lugatiban). A többi szótárak csak *asramak* alakot ismernek.

ايسكماك *iskimek*: régi, ócska, avult lenni, avulni.

ايسلاشماق *islaşmak*: egymást szagolni.

ايسلاماك *islemek*: szóra, vagy szót, beszédet hallgatni, oda hallgatni. figyelni.

ايسلانغان *islangan*: bűdös, szagos, a minek bűze, szaga van, rothadt, romlott.

ايشاك *işek*: húgy. V. ö. oszm. *işemek*.

ايشتك *Işte*k: az özbegeknek egyik nemzetsége.

ايغانى *ignak*: selyem-fonat, melyet a nők hajjukba fonnak.

(Mong.)

ايك *iy*: nemes, nemes származású. Különösen a jomutoknál divatos szó.

ايكارشماق *igerişmek*: együtt fordulni, vagy forogni.

ايگريليك *igrilik*: görbeség, görbület.

ايگرريم *egrim*: malomkő; s maga a malom.

ايگرريم *egrim*: tó, mocsár, vízállás.

ايكلانماق *eglenmek*: valahol tartózkodni, késni, időzni, maradni.

ايلاشماق *ajlaşmak*: együtt, v. egyszerre fordulni, forogni.

ايلدورماق *ajıldurmak*: kijózanítani, eszméletre hozni, észre téríteni.

ايلدورماق *ıldurmak*: össze-, hozzáköttni, hozzácsatolni, megfogatni vele.

ايلوك يوسونلوق *ejlük josunluk*: alkalmas, rávaló, ügyes. (Abuska Lugati.)

ايمانمك *imenmek*: valamihez félve és kedvetlenül kezdeni, vmitől húzódozni, vonakodni, kedvetlen, levert lenni. (Abuska Lugati.)

ايمانمك *emgetmek*: fáradságot, fáradalmat, gyötrelmet okozni vkinek, terhére lenni vkinek, fárasztani.

ايمانمك *imgekdürmek*: kis gyermeket járnai tanítani.

ايناشلانمك *ineshlenmek*: lefelé lejtteni, lejtős lenni. V. ö. oszm. *eniş*.

اينالمق *inalmak*: nagyon kívánni, hevesen vágyakozni utána. nagyon utána adni magát valaminek, fáradozni, törekedni érte.

اينانمك *inenmek*: kiheréltetik, herélt lesz. V. ö. oszm. *enemek* és *enenmek*.

اينداكچي *indekçi*: hivogató, a ki valami vendégségre szokott hivogatni.

اينش *ejnüş*: a kedves, szeretett, szerető. (Mong.)

اينماق *ajinmak*: akadályoztatik, gátolva van.

ب

باشاتليق *başaktlık*: nyíl, melynek vas hegye van.

باشي دومانليق *başı dumanlıq*: büszke, kevély, engedetlen, nyakas.

بازلوق *bazlauk*: tök-harang (gyermek-játék).

بیشن *beşen*: borjú (Abuska Lugati).

بگاؤل *bakavul*: ajtónálló a fejedelem udvarában, udvari szolga (= oszm.-tör. *cauş*).

بندوق *bunduk*: mogyoró.

بَنَكْرَنَمَك *bengzenmek* : hasonló lenni, hasonlítani hozzá.

بُوبُوش *bübüs* : búbos banka.

بُوتَكَارِیَلْمَاك *bütgerilmek* : beforr, beheged, — a seb.

بُوتْمَا *bütme* : a sebnak behegedése, beforrása, gyógyulása.

بُودُورْمَاك *büdürmek* : két kézen járni, miközben a lábak föl-felé állanak ; fejjel lefelé lenni ; a ló fejét levágva s forgolódva megy. — Ennek causativuma : *büdürtmek*.

بُورُوشْمَاك *burusmak* : összegöngyölödik, összehúzódik a hő-ségtől, ránczossá lesz, — az arcz az öregségtől.

بُورْتَهْدِیْن *burnadın* : előbből, előbbi időtől fogva, régóta.

بُورُون چَاك *burun čak* : előbbi, ezelőtti idő.

بُوزَا خَانه *boza-χāne* : koresma.

بُوزُوق *Bozuk* : egyik törzs Oguz khán nemzetiségéből.

بُوس *bus* : magába zárkózott, kedvetlen, komor, mogorva, szomorú.

بُوشِش *busiš* : pofon-ütés.

بُوشْقَانْمَاك *buškanmak* : valami után szomorkodni, valamin buslakodni, valami kár, veszteség miatt fájdalmat érezni, fájlalni.

بُوشْمَاك *bušmak* : kár, veszteség ér valakit s ezen buslakodik, e miatt szomorkodik.

بُوغْلُوق *boğluy* : zsákmadzag.

بُؤَا *büge* (és *büge*) : a testnek az a része, mely az övön, vagy csipőkön felül van.

بُؤَاْرَانْمَاك *büğrenmek* : meggörbülni.

بُؤَاكَلِيز *büğeliz* : czukornád, arundo saccharifera.

بُؤَاغ *bulag* : forrás és : tó. (Abuska Lugati.)

بُولْغَانْجُولُوق *bulganžuluk*: különválás, összezavarodás, zavar, mozgalom, összeütközés.

بُولْغَاشْمَاق *bulkašmak*: összeütközni, mozgalmat indítani, zavarogni, lázongani.

بَوِيلَاشْمَاق *bojlašmak*: együtt fölnevekedni.

بَوِيلَامَاق *bojlamak*: kevélykedni, engedetlenkedni, makacskodni. nyakas lenni. Töve *boj* = nyak (Pavet és Zenker a KSz.-ből). V. ö. magy. *nyakas*, *nyakaskodni*!

بَوِيُوكْلُوك *böjüklük*: nagyság, magasság.

بِيبَاك *bibek*: a bors levele.

بَاجْرَاق *bajrak*: zászló.

بِيرِيكْمَاك *birikmek*: erős, szilárd lenni, erősbülni.

بِيرِينْجِي *birinži*: első. — Budagovnál *birimži*, a mely azonban *azerbajdzsánias* alak. Vámbéry szerint pedig a sorszámnevek képzője *lanži*, *lenži*.

بِيشْقَارْمَاق *bišqarmak*: főzni.

بِيشْمَاك *bišmek*: főni, megfőni.

بِيشْمَاك *bišmek*: ketté vágni, ketté szelni.

بِيشِيْق *bišik*: főtt, megfőzött.

بِيشِيْم *bišim*: egy-főzet, a mennyit egyszer főznek.

بِيشِينْجِي *bešinži*: ötödik. — Budagov szerint *bešimži*, vagyis *m*-vel. L. föntebb *birinži*!

بِيع *big*: kész, elkészített, elrendezett, bevégzett.

بِيكْه *beke*: kicsapongó nő, házasságtörő asszony.

بِيلْبَاغْچَه *belbağče*: öv, melyet régebben derékra kötve a felső ruha alatt viseltek.

بِلْپَا *bilpā* : ének, dallam, versmérték.

بِلْگُرمَا *bilgürme* : tudós, értelmes, okos.

بِلْیُرْ ایل *bilür el* : az értelmesek, a tanultak, az értelmiség.

بِیْنْگِیز *benğiz* : mód, módozat, hasonlóság.

بِیْنْگِزْ اتمَاک *benğzetmek* : hasonlóvá tenni v. alakítani.

پ

پَادِیز *pāiz* : öregség, vénség, öreg kor. Persa *pāiz*, *pājz* (ősz, őszi évszak ; öregség).

پَرتِیک *pertik* : csontrepedés, csonttörés v. hasadás.

پالْو *palau* : rizs-étel, pilav.

پِنْگَان *pengan* : pohár, csésze, findsa. Persa *pinğān*.

پُورَان *puran* : a nap hevétől, hőségtől elcsigázott, megbetegedett tevé.

پُوسْمَاق *pusmak* : fölkelni, fölemelkedni, előjönni. (Mongol eredetű.)

پَیْ *pej* : egy mérges pók.

ت

تَاتْتَارْمَاق és تَاتْتُورْمَاق *tattarmak, tatturmak* : megízleltetni, kóstoltatni.

تَاژَانْمَاق *tažanmak* : tartózkodni, visszatartani magát, uralkodni önmagán, vonakodni vmitől.

تَارْتْمَاق *tartmak* : örölni, — buzát, árpát stb.

تَارْغَلِیْغ *targılığ* : tok. szelencze, melyben fésűt és egyéb tárgyakat tartanak.

تَارِقَامَاق *tarkamak*: fésülni.

تَاسَامَاق *tasamak*: kicsapongó nő, házasságtörő asszony.
(Turkomán szó.)

تَاشِيرِکَامَاق *taširkamak*: az állat patája elkopik s az állat sántít.

تَاتَار *takar*: zabla.

تَالْغَار *talğar*: dúlás, fosztogatás, zsákmányolás, rabló portyázás.

تَالْقَانِمَاق *talkanmak*: elraboltatik, zsákmányul ejtetik.

تَالِیْشِمَاق *tališmak*: ide-oda mozogni, nyugtalankodni, egy helyen nem maradhatni. V. ö. Zenkernél: *talınmak* (sich bewegen, zappeln, bewegt werden; a Kh. Ab.-ból).

تَامْجِيلَامَاق *tamğilamak*: csepegtetni.

تَانْکِرِغَامَاق *tanğizğamak*: szemrehányást tenni, dorgálni, korholni, pirongatni.

تَانْکِرِغَامَاق *tanğizğamak*: valamitől vonakodni, húzódozni, ellenszenvvel viseltetni.

تَايَار *tajar*: fazék, üst, kis katlan, ált. főző edény.

تَايَايْلَامَاق *tajajlamak*: megvesszőzni, megverni.

تَايْمَاغ *tajmag*: betegség, bágyadtság, fáradtság.

تَوپَار *topar*: sánta.

تَوپِسَه *tüpse*: a legelőn felhízott kancaza.

تَوختَاک *toxtak*: leülés, letelepedés, pihenés.

تورغوز *turguz*: a töröknek egyik törzse. — Nesri és Szeádeddin említik a *turgud*-okat az 1448-i rigómezei csata alkalmából. (L. Török Történetírók I. 62, 148). Ahmed Vefik a szótárában azt írja, hogy a *turgud*: egy tatár törzs, mely Kis-Ázsiának több részén

szétszórva lakik, legnagyobb részük azonban Kónia és Akşehir környékén.

تورغوق *turguk*: állandó, állhatatos.

تورگان *türgen*: több, számos.

توروم *torum*: csődör, ménló.

تورومجان *turumjan*: egy pusztai savanyú, ehető növény.

توزلمك *tüzelmek*: egyenes, egyforma lenni, egyenesedni, elrendeződni, végződni.

توزغورماق *tuzgurmak*: megállítani, elhallgattatni.

توزلانماق *tuzlanmak*: megszózatik.

توزلنمك *tüzlenmek*: egyenessé lesz, egyenesedik, elsimíttatik, elrendeztetik.

توغداری és توغداری *toğdarı, toğdarı*: tűzok. V. ö. oszm. *toğdarı, tojdarı* (Ahmed Vefiknél).

توغوشلук *toğuşluk*: nemesség, nemesi származás.

توغینگان *toğıngan*: édes testvér; kebelbarát.

توگدورماق *tüğdürmek*: begombolni, összekapcsolni.

توکوز *töküz*: kiválasztott, válogatott.

تولوشماق *toluşmak*: összehajtódik, göngyölődik, bonyolódik.

تون *tün*: kötél-hinta.

تونالمك *tonalmak*: mezítelen lenni, levetközni. — Zenker-nél: *tonanmak* (a KSz.-ből).

تونكتارتيلماق *tüngterilmek*: megfordulni, elfordulni.

تويلاماق *tujlamak*: éjszakai utat tenni, éjjel utazni.

تيتلامك *titlemek*: darabokra szakadni v. foszlani, széttöredezni, darabokra válni.

تيرليك *tirlık*: ruha, melyet a felső ruha v. kaftán alatt viselnek.

تيريلتورماك *tiriltürmek*: föléleszteni, életre keltetni, föleveníteni.

تيريم *tirim*: előkelő asszony.

تيركينماک *tizginmek*: körüljárni, megkerülni valamit. V. ö. ó-török *tezgin*- (herumschweifen. Vámbéry: Noten zu den alttürkischen Inschriften. Helsingfors, 1898. a 113. l.) és régi oszm. *degzinmek* (herumgehen, umhergehen, durchstreifen. Vámbéry: Alt-Osmanische Sprachstudien. Leiden, 1901. a 159. l.). Ennek causativuma: *tizgindürmek, tizgündürmek*.

تیکماک és دیکماک *tikmek, dikmek*: gőz *tikmek* = valamerre tekinteni, nézni, szeméit rá-, feléje fordítani, rátekinteni. Pl. *Ikeü tiktiler gözni kurgan sārı* (mindketten a vár felé tekintettek).

تیلیماک *tılılmak*: akadályoztatik, eltiltatik valamitől.

تینگور *tingur*: pihenő, megpihenő, a ki pihen.

تیلکان *tilgen*: fehér sólyom. (Abuska Lugati.)

ج

جندل *žendel*: madarak s más effélék holtteste.

جوشه *žüşe*: czinóber, cinnabaris, minium.

جیبر *žibir*: szárny. (Mong.)

جیبیلگار *žibilger*: farmatring.

جیرلیق *žirlık*: tücsök.

جیس *žis*: olmos-eső, zuzmara.

جیغاوه *žigava*: macskanagyságú állat, melynek bőréből bundát varrnak.

جَبْرُوكَ *šigrüg*: mellbogyó, rothe Brustbeere, jujube rouge.

جَبْنِيلِغَ *šiniüg*: függöny az ajtón; a nők fejre való kendője, mely hosszan lecsüng.

ج

چاپُونُ *čapun*: «Ennek a szónak jelentését nem tudom, sőt *Mirza Mehdi Khán* sem értette.» – A Pānszad u hest lugatban: *čapun*: rabló portyázás, ellenséges becsapás, zsákmányolás. És ebből *čapunši*: rabló portyázó, zsákmányoló, dúló-fosztogató.

چاقُ *čak*: kövér, húsos.

چاقالُ *čakal*: sakál.

چاقلامانُ *čaklamak*: el-, bevégezni, elkészíteni.

چاقلیغُ *čaklıg*: kövér, húsos, testes.

چاقیلتانُ *čakiltak*: sajt, melyet aludttejéből csinálnak.

چالُ *čal*: a halnak egy fajtája.

چالارُ *čalar*: légy, a mely pókhálóba került.

چالماقُ *čalmak*: gyorsan mienni, sietni, szaladni. — V. ö. *čalıg* = gyors, serény; nyargaló ló. *čala-čala barmak*: schnell gehen (Vámbéry).

چاققولۇقُ *čakquluk*: ütés, verés.

چالیشماقلىغُ *čališmaklıg*: verekedés, birkózás, küzdés.

چىنگىرُ *čitger*: sátán, ördög. (Mong.)

چەمنُ és چەمندەرُ *čemen, čemender*: lusta, lomha, lassú járású igás állat.

چوپۇشُ *čupuš*: piszkos, csipás szem.

چوپۇلتماقُ *čopultmak*: avulttá tenni, elkoptatni, elrongyolni.

چوپۇلغان *čopulgan* : nagyon avult, kopott, ócska darab. Az Abuska Lugati értelmezése szerint : el-, szétszakadt, rongyolódott a vénségtől.

چۆرگۈمەك *čürgümek* : megégni.

چۆگمەك *čögmek* : ugrani, fölugrani, fölállni, fölkelni. — V. ö. ó-török *čög-* (Vámb.: Noten zu den alttürkischen Inschriften 114. l.).

چۆمۈر *čomur* : a turkománoknak egyik törzse.

چومور *čomur* : sáros hely, posvány.

چۆۈرچەك *čöürček* (és *čörcek*) : mese, elbeszélés.

چىرماق *čirmatmaq* : csavarni, összehajtani, göngyölni.

چىرماشتۇرماق *čirmašturmak* = *čirmatmaq*.

چىرمانماق *čirmanmaq* : összehajtódik, göngyölödik, csavarodik.

چىسانك *čisang* : a fejedelem helytartója, helyettese. — V. ö. mong. *zaisang* (chef d'une famille ; conseiller) és *čingsang* (grand dignitaire, ministre ; dsaisang. Koval.).

چىغسۇر *čigsur* : szemérmetlen, szégyentelen, szemtelen.

چىقچەلاماق *čikčalamak* : kimenni, kijönni. (Bizonyára a *čik-* és *čala-* igék összetétele.)

چىقماسلىق *čikmaslık* : ki-nem-menés.

چىگۈك *čigrüg* : gyümölcs magja.

چىگمەك *čekmek* : inni — pohárból v. másból. V. ö. magy. «húzni belőle, jó nagyot húzni belőle».

چىل *čil* : dió bele, ehető része.

چىل *čil* : örült, bolond.

چىلان *čilan* : rák.

چيرليما *čivlime*: zavaros beszéd, összevissza fecsegés, haszontalan beszéd.

خ

خوشلا *χušla*: aczél, melylyel tüzet csiholnak a kovából.

خيزان *χizan*: háznép, család.

خيزلداشماق *χirildasmak*: együttesen, egyszerre hortyogni.

د

دَنَك *deng*: mámoros, ittas, a részegeskedés következtében ideges izgatottságba esett ember.

دَنَكَاَنَه *denyene*: borralaló.

دَوَدَاغ *doday*: bármilyen fejrevaló, főveg.

دُورپيچي *dürpiči*: ráspolykésztő, reszelő-csináló.

دُورلُوك *durluk*: gyöngyfűzér, melyet a nők arczukon viselnek.

دُوررُوك *duruk*: képző a szók végén; pl. *bojunduruk*: az, a mit szántáskor az ökör és bivaly nyakára tesznek = járom, iga.

دُوشُونَمَاك *düşünmek*: megérteni, felfogni, tudni.

دُوكَدَامَاك *dögdemek*: dobog, ver - - a szív.

دُوكُوك *dögüg*: sípolás, füttyentés, melylyel a vadászmadarakat figyelmeztetik, jelt adnak nekik.

دُولغُو *dolgu* (és *doltu*): a hiénának egy faja. — Vámbéry, Pavet, Zenker és Szulejmán szótáraiban csak: *doltu*, *doltı*, Budagov szerint *dültü*.

دُونَمَاق *donmak*: megfagyni.

دِيزِي *dizi*: fűzér, fonálra fűzött gyöngysor stb.

دِیْکِرْمَن *degirmen* : malom.

دِیْکِلِش *digliš* : rossz, sovány, gyöngye, hitvány.

دِیْکُولُوك *degülük* : mondanivaló, mondandó, a mit el kell mondani.

دِیْیِمَاک *dijmek* : lovat sarkantyúzni.

ر

رَمَ قِیْلِمَاک *rem kilmak* : megijedni, félni. — Persa *remiden*.
(Abuska Lugati.)

س

سَارَكَة *serge* : herélt kecske, mely a nyáj élén jár.

سَايْپَالْغَان *sajpalgan* : szétszórt, elszórt, szerteszet levő.
(Abuska Lugati.)

سَايْقِيْن *sajkin* : hullámozás, hullám, a láng lobogása, láng.
(Abuska Lugati.)

سَوَالْقَان *sualkan* : valamivel bevont, bemázolt, sárral tapasztott v. bemázolt.

سُوْجَخَانَه *suçxane* : börtön, tömlőcz.

سَوَالْشِمَاک *soralasmak* : kérdezősködni, tudakozódni.

سُوْرْغُو *surgu* : bűn, vétek.

سُو تَابَارْچَاکِي *su kabarçaki* : buborék a víz színén.

سَوَقْلَامَاک *soklamak* : beverni, be-, v. ledugni, valamibe beleverni (pl. karót, szeget stb.).

سُوْقُوْش *sukuš* : le-, v. beszúrás vmibe, leverés, beverés, ledugás.

سُو كُوِيَار *su-kujar*: az a hely, a hol két folyó egybetorkollik, a hol egy folyó a másikba ömlik.

سُو كِيَشِيْسِي *su kisisi*: hajós, tengerész, matróz.

سُو كِيَلَلِيك *sügüllik*: betegség, erőtlenység, elgyengülés.

سُوْنِدُوْرْمَاك *sündürmek*: eloltani — tüzet, gyertyát, fáklyát stb.

سُوَيْتَانَجِيْلَامَاك *süjtenžilemek*: földhöz vágódni, elesni és felugrani.

سُو يُوْسُوْنِي *su josuni*: muscus aquaticus, békalencse, Wasserlinse.

سِيْغُوْرْمَاك *sigurmak*: menedéket, oltalmat keresni, menhelyre elbújni, valamely zúgba meghúzódni.

سِيْرْمَاْمَاك *sirmamak*: leszakítani, letépni, leszedni.

سِيْكَرْمَاك *segremek*: futni, szaladni, gyorsan menni, elillanni; álmából felugrani.

سِيْلَامَاك *silamak*: tisztítani, megtisztítani, fényesíteni.

سِيْنِيْلِمَاك *sinilmak*: megtisztulni, tiszta lenni, fényes lenni. — Bizonyára metathesis *silin*- alakból.

سِيْزِيْن *sizin*: nélkül. *Sin sizin*: nélküled.

سِيْنِيْكَرْلَانْمَاك *singirletmek*: valakit kisértetni, nyomon követetni, elkisértetni. V. ö. *singir* (nyom, Spur) és *singirlemek* (nyomon követni, kíséreni). Ennek causativuma a *singirlet*- ige.

سِيْوُكَاْن *siwukan*: barát, jóbarát. — *Siwugenim*: barátom, kedves emberem.

سِيْوُيُغُوْلُوْك *siwügülük*: barátság, szeretet.

سِيْوِيْنْدُوْرْمَاك *siwündermek*: megörvendeztetni, felvidítani, örömet szerezni.

ش

شاشليک *šašlik* : kancsalság, kancsal nézés, bandsaság.

شار vagy ار *šer, er* : az osztó-számnevek képzője. Pl. *altišer* (hat-hat, hatonkint), *altmīšer, jīgirmīšer, jitišer, jitmīšer*, stb.

شَبَعَة *sebe* : ár. Ahle. subula.

شَنْك *šeny* : cyprus-fa. A *Pānszar u hest lugat*-ban is.

شُو مُوندای és شُو مُوندان *šumundak, šumundaj* : ilyen, olyan, így, úgy.

شَيْن *šen* : siránkozás, jajgatás.

ط

طُرْمُطَاي *turmutaj* : egy madár neve.

طُرِيد *turid* : harc, harcolás, vitézség, hősiesség. A *Pānszar u hest lugat*-ban is.

طَمْعَاج *tamgaž* : egy fajta sapka, izzasztóval.

غ

غَاز آيَاغِي *gaz ajagi* : egy ehető növény. — V. ö. oszm. *kaz ajagi* (libatopp, Gänsefuss).

غَاوچِين *gaučün* : a törökök egyik törzsének neve.

غَابَا *gaja* (és *kaja*) : szikla, mely a hegyből kiáll és magasra felnyúlik.

غَايَالِيغ *gajalig* : nehezen járható hegyes, sziklás vidék.

غِرَاو *girau* : dér. — A többi szótárak *kirau, kiragu, kiragi* alakokat ismernek.

غُرُولْدَامَاق *guruldamak*: morog -- a kutya.

عَاجِي *gaj*: párducz.

ف

فَاج *fağ*: görög dinnye. — Arab *fiğğ*.

فَال نَخُود *fal nağud*: jóslás 12 szem borsóval, melyet asszonyok szoktak véghez vinni.

فَرَجِي *feredi*: köpönyeg, melybe a nők burkolóznak kimenés alkalmával.

فَرْد *ferd*: vörös sapka, melyet az özbegek a csata napján viselnek fejökön.

ق

قَابُرْجُوق *kaburğuk*: daganat, törés, mely a lábon támad a sok járástól.

قَابِيلْمَاق *kabilmak*: szemölcs, pörsenés, kiütés támad, daganat, hólyag keletkezik a testen.

قَاپْدَان *kapdak*: összeérő, összefüggő, egybekapcsolt, folytonos.

قَا نَا قَا ن *kata-kalkan*: megszáradt, megkeményedett.

قَاتِيْشْتُورْمَاق *katişturmak*: összekeverni, vegyíteni, elegyíteni.

قَاتِيغ كُورْلُوك *katig gözlük*: zavart nézésű, zavaros tekintetű; szemérmetlen, szemtelen.

قَاتِيْلْغَالْغِي *katılğalğı*: összekeveredés, összevegyülés, bele-, v. hozzávegyülés, elegyedés.

قَاتِيْنِي *katinğ*: nász-ajándék.

قَاچَاغِي *kaçagı*: futó, szökevény, menekülő.

قادقليق *kadaklık*: leszögeztet, megerősített, szilárd, erősen álló.

قارغاش *kargaş*: átkozás, átok.

قارماش *karmaş*: összeütközés, mozgalom.

قاروره *karure*: egy hadi szerszám, harci eszköz.

قارىغان *karıgan*: elöregedett, elaggott, meggörbült, hajlott. —
Abuska Lugatiban: *karıgan*.

قارىمچى *karimci*: fekete rabszolga.

قازغان *kazgan*: jövedelem, nyereség.

قاشانك, قاشينك, قاشلينك *kaşang, kaşing, kaşling*: ostoba, hitvány, durva, nyers, rút, gyűlöletes.

قاقالماق *kakalmak*: üttetik, veretik, löketik.

قاکتورماق *kakturmak*: valakivel üttetni, veretni.

قاقشال *kakşal*: egy törzs, vagy nemzetség neve.

قاکشىلماق *kakşılmak*: meg-, v. elszáradni, száradt lenni anynyira, hogy hasad v. megrepedezik.

قالالماق *kalalmak*: fölkelni, fölállani, emelkedni.

قالپانماق *kalpanmak*: befödetik, betakartatik, valamibe burkolózik. — Bizonyára metathesis a *kapla-*, illetőleg *kaplanmak* alakból.

قالتورماق *kalturmaş*: falat; édes sütemény.

قالغان *kalgan*: maradék, maradvány.

قالماşماق *kalmaşmak*: sérteni, bántalmazni, jogtalanul bánni vele, gyötörni.

قاليشماق *kalişmak*: kevesbedni, fogyni.

قالينماق *kalınmak*: elmaradni, elfogyni.

قاماشتورماق *kamašturmak*: elvásolni — a fogakat; kápráz-
tatni — a szemeket.

قاماشتورقان *kamašturkan*: a mi elvásolja a fogakat, kápráz-
tatja s elvakítja a szemeket. Pl. *kamašturkan žemalıng* (vakító szép-
séged, Neváinál).

قاندورماق *kandurmak*: itatni, megitatni, vízzel jóltartani.

قانغا *kanga*: kazak nyereg, elül és hátul nyeregfával,
kápával.

قانماق *kanmak*: érteni, megérteni. — Megvan az azerbaj-
dsániban is (Budagovnál).

قاندورماق *kavdurmak*: hajtani, kergetni, űzni, megfutami-
tani, megszalasztani.

قاوروشماق *kavrušmak*: összefűzni, összecsatolni, egybekötni,
egyesíteni. — Bizonyára metatheticus alak a *kavšur-*, *kavušur-*
helyett.

قاورولماق *kavurulmak*: megfőni, megsülni, megpuhulni, tűzön
megpirulni.

قاورشالماق *kavšalmak*: valakivel pár, v. társ lenni, társulni,
együtt lenni vele, csatlakozni.

قاورغان *kavgan*: kiűzött, elűzött.

قاولوج *kavluž*: sérv, sérülés, tökösség. — V. ö. oszm. *kavlıž*.

قاورجاتچی *kavuržakči*: bűvész, szemfényvesztő.

قاورولماق *kavulmak*: hajtatik, űzetik, kergettetik, megfutamít-
tatik, elűzetik.

قاي بيري *kaj biri*: mindegyikük.

قایتالماق *kajtalmak*: megakadályoztatik, visszatartatik, el-
tiltatik.

قَائِشِمَاك *kajtišmak*: együtt, v. egyszerre fordulni, megfordulni, visszatérni.

قَائِجُورْمَا *kajžurma*: vas és aczél keveréke, melyből kést és kardot csinálnak.

قَائِرِيلِمَاك *kajrilmak*: végére jutni, el-, bevégezödni, véget érni. — V. ö. azerb. *kajirmak* (machen, thun).

قَائِغُولُوكْ قُوش *kajguluk kuš*: bagoly.

قَائِنَاشِمَاك *kajnašmak*: forni, buzogni.

قَائِوُوكْ *kajuk*: fejrevaló, főveg, fátyol, fej-ék.

قَائِسِيْن *kĩbsin*: sciurus sibiricus, sive tartaricus.

قَرَا بِيْلِكِي *kara bilgi*: csukló a könyöknél és térdnél, karhajlás, térd-hajlás. — V. ö. oszm., csag. *bilek* (csukló, Gelenk); *koliñ bileji* és *ajak bileji* (Ahmed Vefiknél). Pavet szótárában hibásan: *karajilikli*.

قَرَابِنَهْ és قَرَامِيْنَا *karabina, karamina*: karabély.

قَرَا پَر *kara-per*: fekete toll; néhány fehér toll közé egy szál fekete tollat kötnek s ezt a csata napján a sapkára feltűzik.

قَرَاتِمَاك *karatmak*: feketíteni, feketévé tenni.

قَرَاخَان *karaxān*: az özbegeknek egyik nemzetsége.

قَرَاقْ és قَارَاقْ *karak*: anyajegy, szépség-jegy. — V. ö. Háfiznál a híres *çal-i-hinduješ* kifejezéssel.

قَرَا كِيْز *kara kiz*: fekete nemez. «Turánban olyan szokás volt, hogy ha valaki meghalt, akkor a rokonai és hozzátartozói egy-egy darab fekete nemezt akasztottak nyakukba és viselték.»

قَائِيْبِيْمَاك *kĩpimak*: szemmel inteni, hunyorítani, kaesintani, pislogni. — A többi szótárakban: *kĩpmak, kĩmmak*.

قَانِيْم *kaniž*: tisztelet, hódolat, vonzalom vmihez.

قُوبَا *kuba* : (a kalmukok nyelvén) pánczél.

قَوَيْسَامَاق *kopsamak* : hangszeren játszani és énekelni.

قَوَيْبُورْمَاق *kopurmak* : fölállítani, fölkelteni, felizgatni.

قُوتَان *kutan* : seb, mely a ló testén keletkezik, törés.

قَوَجَالْمَاق *kožalmaq* : öregedni, megvénülni.

قُوجُغُو *kužu* : ölelés, megölelés.

قُوجُوش *kužuš* = kužgu.

قُوجُقَارْلَاش *kučkarlaš* : a kosok öklelődzése.

قُودَاق *kudak* : a hegy alja, töve.

قُور *kur* : csomó, daganat a testen.

قُورَارْشَانَك *kuraršang* : viszketeges vörös kiütés, pattanás, pör-senés, kis hólyag az arczon, a test bőrén.

قُورْجُو *kuržu* : kisebb fajta vadászkutya.

قُورْدُورْمَاق *kurdurmak* : felállítani — sátort és egyebet.

قُورُوب *korub* : vízmosás a folyó partjain, szakadék, melyet a folyó mosott a partokon.

قُورُورْمَاق *korumak* : őriztetik, védetik, őrizve lenni.

قُورِي *kuri* : galacsinhajtó cserebűly, Kothkäfer, Dreckkäfer.

قُورْغَال *kozgal* : összeütközés, zavarodás, mozgalom, zavargás, lázongás.

قُورْغَاغان *kozgagan* : mozgalmat indító, izgató.

قُوشْلُوق *košluk* : vegyített, elegyített, kevert.

قُوشْمَاق *kušmak* : megfogni, megragadni, elfogadni, elvinni.

قُوشْنِي és قُوشِي *košni, koši* : szomszéd. — Amaz metatheticus alak *konši* helyett, emez pedig ennek könnyebb kiejtése.

قُوشُوشْمَاق *košušmak* : társulni, hozzá csatlakozni; — vegyülni, elegyedni, összekeveredni.

قَوْلَاغْرَامَانِ *kulagramak* : ígéretet tenni, megígérni, kötelezni magát.

قَوْلَاغْلَاشْمَانِ *kulaglaşmak* : suttogni egymás fülébe.

قَوْلْدَاتْمَانِ *koldatmak* : mással segítettetni, gyámolítottatni.

قَوْمَارِيلْمَانِ *komarılmak* : körülvételik, körülfogatik, bekerítettik.

قَوْيَاتْلُوقِ *kojatluk* : délelőtti idő, reggel.

قَوْيَچِي *kojçi* ! (imperativus a *kojmak* igéből) : tedd le! hagyd ott! — V. ö. a kazáni-tatárban a precativusnak *çi*, *çe* képzőjével; pl. *aşa-çi* (egyél, kérlek), *kil-çe* (jőjj, kérlek).

قَوْيَلَاتْمَانِ *kujlatmak* : mással elásatni, eltemettetni, földbe rejtetni.

قَوْيُولْمَانِ *kojulmak* : letétetik, ott hagyatík, elhagyatík.

قَوْيُولْمَانِ *kojulmak* : öntetik, kiöntetik, v. ömlik.

كِيچِكِرِيچْمَانِ *kičkiričmak* : kiabálni, jajveszékelní, siránkozni.

كِيْرَاكْرَاكِ *kirakrak* : messzebb, távolabb, jobban félre eső helyen.

كِيْرِيَاچَا *kirpača* : törmelék, szemét, dirib-darab fa, v. gaz, mely a víz fenekén leüllepedik és megkeményedik.

كِيْرِيْمَاكِ *kirpmak* : horzsolás, melyet az ellőtt nyíl, vagy eldobott kő és más effélének súrolása csinál.

كِيْرِيْلَامَاغِ *kirlamag* : kanyargós út.

كِيْرِيكِ *kirik* : elzárt, elrekesztett, bekerített, eltorlaszolt.

كِيْرِيْرَتْمَانِ *kizartmak* : pirosítani, vörössé tenni, piritáni.

كِيْرِيْلِ *kizil* : egy vörös színű s a papagájhoz hasonló madár, a papagájnak egyik faja.

كيزيل سو *kizil su* : (képletesen) bor.

كيسناماق *kisnamak* : szorosra fogni, szorítani, szűkíteni, szigorúságot gyakorolni.

كيسنالماق *kisnalmak* : szorúlni, szűkülni, szorult, v. szűk helyzetbe jutni.

كيسنانماق *kisnanmak* = *kisnalmak*.

كيسيق *kisig* : rövid, kurta.

كيشلانماق *kislanmak* : telelni.

كيتاو *kitau* : dsida, szurony, nyíl.

كينيكماق *kinikmak* : részegeskedni, a részegséget megszokni.

ك

كوزن *gezzen* : menyét.

كاو *gev-gev* : lyuk, nyílás, seb. — Pl. *Könglüm ve bagrımnı gamzing tığı ejler gev-gev* (Nevái).

كبركي *gebregi* : gyapjúból szőtt ócskább posztó. — A Pánszad u hešt lugatban is.

كپرک *kiprik* : szempilla. •

كپير *kepir* : nöstény majom, simia. (Hindu szó.)

كتاره *ketare* : rövid lándsza, szurony, tör, melyet a hinduk övükben viselnek.

كرج *kerj* : hurok, melyet a hóhér akasztás alkalmával a kivégzendőnek nyakába vett.

كردیزدی *gerdizdi* : vékony és finom fátyol, a nők fejrevalója. — A Pánszad u hešt lugat szerint: «nagyon vékony szövet».

كرفکه *gerfeka* : pánczél, vért. — Pavet és Szulejmán szótárá-

ban : كرفكه, a mely kiejthetetlen alak csak közös forrásuknak tollhibájából származhatott.

كِرِي és كِرَا *geri, gire* : illő, illendő, alkalmas, méltó.

كِرِي és كِرَا *geri, gire* : gödény. — A Pānszad u hest lugatban is.

كِر *gez* : seprű nyele. — A Pānszad u hest lugatban is.

كِرْأَلامان *güzarlamak* : fizetni, megfizetni, megadni. — V. ö. persa *güzār, güzārden* (solvere, pendere).

كُچُورُوجِي *güçürüzi* : pásztor.

كُوجِي *küci* : kutya-kölyök.

كُورَك *kürek* : lapát.

كُورُوشلُك *görüslük* : jószemű, a kinek jó látása van, éles szemű s a ki messze ellát.

كُورُوشماك *görüšmek* : találkozni egymással.

كُوك اِيلِي *gök ili* : az égi lakók, angyalok.

كُوكارتماك *gögertmek* : kékíteni, kékre festeni.

كُوكارگان *gögergen* : kizöldült (mező, rét), kihajtott (növényzet); megkékült.

كُوكرانماك *gügrenmek* és *gögrenmek* : haragos, mérges lenni, a haragtól izgatott lenni, mérgelődni.

كُوكَلَك *göglek* : mell, kebel. — Van *gögrek* is.

كُوكُوجِن *gügen* : a kisebbik, fiatalabbik leány, kis leány. (Mongol eredetű.) — V. ö. burját : *kükön, xügen, xügen* = Kind (Castrén).

كُوكُوجُل *gügül* : egy fekete bogár.

كُوكُلَاگان *kölegen* : árnyék.

كُوكُوشماك *güüşmek* : együtt nevetni, nevetgélni.

كۆمەك *gömek*: gümő, esomó, kidudorodás — a torkon, mely felnőtt korban jelentkezik. — Hibás tehát más szótáraknak az az értelmezése, mintha ennek a szónak (illetőleg a *kömek*-nek) jelentése «nyak» volna.

كۆمەك *kömmek*: utána menni, nyomában járni, követni, kíséreni.

كۆيۈمەن *göjmen*: ürügy, mentegetőzés, vonakodás.

كېسەكەن *kesegen*: igen éles. — V. ö. régi oszm. *keseken* (scharf, schneidig. Vámbéry: Alt-osmanische Sprachstudien 190.).

كېشى قارام *kíši karam*: közeli rokon. (Abuska Lugati.)

كېلمەكەن *gelmegen*: a jövő, jövendő. — Szó szerint: a még el nem jött, el nem érkezett. tehát az, a mi még ezután jön = jövő. Pl. *Gelmegen ve gitken*: a múlt és a jövő (Nevái).

كېن *kin*: valami mögött levő hely, v. tér, möge valaminek. *Perde kinidin*: a függöny mögül. *Bir biri kiniže*: egymás után. (Abuska Lugati.)

كېمەك *gejmek*: öltözék, öltözet. Pl. *Bular gejmegi barča azzar olup* (ezeknek öltözete mind zöld levén).

كېو *gev*: a nőruha. (Mongol eredetű.)

ل

لاغ *lag*: láng. Pl. *Icimni lag lag örtej*.

لايمان *lajmak*: valamivel bevonni, bemázolni, sárral tapasztani, rákenni.

لايلانماق *lajlanmak*: valamivel bevonatik, bemázoltatik, sárral tapasztatik.

لباشاق *labašak*: felső ruha, kaftán. (Mongol eredetű.)

لوئند *levend*: lovas, lovas katona.

م

مَاعِ *mag*: galamb. *Ak-mag*: fehér galamb; *kara-mag*: fekete galamb.

مَآغِمَاقِ *magmak*: elvinni.

مَتَلِ *metel*: mese, valótlanosság.

مَخْمُورِلُوقِ *maymurluk*: mámorosság, ittas állapot.

مَرَقِ *marak*: kellemetlen, alkalmatlan, kínos, nem kellő, nem tetsző.

مِرِيدَامَاقِ *mirildamak*: morogni, haragvó hangot adni, vadállatok, kutya stb.

مَسْتَلِيعِ *mestlig*: részegség.

مِشْكِينِ بِيِلَانِ *miškin jilan*: (képletesen) a kedvesnek hajfűrtei. — V. ö. persa *müškin* (moschusduftig, farbig).

مُو *mu*: ez, emez.

مُوچِ *muč*: boka, bokacsont. (A Pānszad u hest lugat, Neváiból.)

مُوكَالِمَاكِ *mügelmek*: meggörcsülni, hajlani, magát meghajtani.

مُوَلِ *mul*: szükölködő, szükségben levő, szegény.

مُوَنكَايِشِمَاقِ *mungajšmak*: együtt bánkódni, együttesen szomorkodni.

مِرْوَقِ *mirvak*: engedelmes, szolgálatkész rabszolga és rabnő.

ن

نَاوَلِيقِ *naulik*: csatorna, canalis, vízvezeték.

نِي *ni*: mi, micsoda? mily, milyen, minő! Pl. *ni-jirlar*: mily szépen énekel! hogyan énekel! *ni jarašib-tur*: minő széppé lett! hogyan megszépült!

نِيَّيْغِ *ni asig*? : mi haszna?
 نِيَّيْشِكَا *ni işge*? : miért? mi végre?
 نِيَّيْ تَانَكْ *ni tang* : mi-csoda?
 نِيَّيْ تَانَكْ *niter*? : mit csinál, mit tesz? (*ni eter* helyett); نِيَّيْ تَانَكْ *nitting*? : mit tettél? (*ni etting* h.); نِيَّيْ تَانَكْ *nitejin*? : mit tegyek? (*ni etejin* h.); نِيَّيْ تَانَكْ *nitseng*? : mit csinálsz? (*ni etseng* h.); نِيَّيْ تَانَكْ *nitsün*? : mit tegyen? (*ni etsün* h.); نِيَّيْ تَانَكْ *nitelin, nitgemin*? : mit tegyek? (*ni etelin, ni etgemin* h.); نِيَّيْ تَانَكْ *nitgej*? : mit tegyen? (*ni etgej* h.); نِيَّيْ تَانَكْ *nitgüsi dur!* : mit kelljen tennie? (*ni etgüsi dur* h.); نِيَّيْ تَانَكْ *nitküng dur?* : mit kelljen tenned? (*ni etküng dur* h.); نِيَّيْ تَانَكْ *nitgil*? : mit csinálj? (*ni etgil* h.); نِيَّيْ تَانَكْ *nitiben*? : mit csinálván? (*ni etiben* h.); نِيَّيْ تَانَكْ *nite-almak*? : mit tehetni? mit lehet tenni? (*ni ete-almak* h.).

نِيَّيْ تَانَكْ *ničük-türsin*? : hogy vagy? hogyan vagy?

نِيَّيْ تَانَكْ *nimse* : valami.

نِيَّيْ تَانَكْ *niler* : négy («aded-i-čihārṛā gūjend»).

,

و *u* : «A parancsoló mód végére tétetik nyomatékosítás kedvéért, mint az oszmanliban a ɣ betű (*a*)»; pl. *bar-u* : menj, menj hát! (= oszm. *var-ā*)! *aɣtar-u* : keress, kutass! (= oszm. *aktar-ā*!), *kajtar-u* : fordíts, fordítsd meg hát! (Abuska Lugati.)

ع

يَايِي *japi* : a hegy közepe, középső része, medium montis.

يَايِي شُورْمَاقْ és يَايِي شُورْمَاقْ *japišturmak, japusdurmak* : hozzáilleszteni, hozzáfűzni, ragasztani.

يَا بِنْمَا *japīnmak* : öltözködni, ruhát öltetni, magára venni valamit.

يَاتَان *jatak* : juhok és más állatok fekvő s alvó helye.

يَاتْقَان *jatkan* : alvó, álomban levő.

يَاتُون *jatuk* : egy hangszer neve : czimbalom.

يَارَاتْقَان *jaratkan* : teremtő.

يَارَاتِيلْمَا *jaratīlmak* : teremtetik, létre hozatik.

يَارَاشَا *jaraša* : diszes, csinos, ékes, illő, méltó.

يَارَاشَا *jaraša* : békés, kibékített, megengesztelt.

يَارَا لَاقُو جِي *jarlaquǰi* : a ki kis kézi-dobot ver s a mellett énekel.

يَارْمَاشْمَا *jarmašmak* : négykézláb magasra fölmenni, fára, falra, kötelen stb. fölmászni. A többi szótárak csak *jarman-* alakot ismernek.

يَارُوْغَان *jaruǰan* : fénylő, ragyogó.

يَارِيْشْمَا *jarīšmak* : nyargalni, lovon versenyt futni.

يَارِيْلْمَا *jazīlmak* : elkezdődik — vmi munka, v. cselekvés.

يَارِيْلْغَان *jazīlǰan* : elhibázott, eltévesztett, hibás.

يَاسَامَا *jasamak* : el-, bevégezni, elkészíteni, befejezni.

يَاسَاتْمَا *jasatmak* = *jasamak*.

يَاسَاشْمَا *jasasmak* : elkészülni, készen lenni, kicsinosíttatni, díszes lenni.

يَاسَالْغَان *jasalǰan* : elkészített, bevégezett, kész.

يَاسَانْجَا *jasanzak* : a ki szereti magát csinosítani s magát így fitogtatni, nyalka.

يَاشُونْغَان *jašunǰan* : elrejtett, elrejtőzött, rejtett, titkos.

ياغدورمات *jağdurmak* : önteni, ömleszteni, hullatni. — Pl. *Gözüm āfet jamğurın jağdurdı* (Nevái).

دور ياغين *jağın dur* : esőre áll az idő, esős idő van.

يايلىماق *jakılmak* : meggyúlni, égni, megégni.

يايلىماق *jakılmak* : tetszeni, kedveltetni, elfogadtatni, kedvelt lenni.

يايلىماق *jakılmak* : bedörzsöltetik, bemázoltatik valamivel, bevonatik, rákenetik.

ياقيناڭلاشتورمات *jakınlaşturmak* : közel vinni, hozni, közelebb tenni, közelítettetni.

يالانماق *jalanmak* : hízelegni, hízelkedni, kedveskedni.

يالتانماق *jaltanmak* : fáradt, bágyadt lenni, elgyengülni, elerőtlenedni.

يالينغان *jalınğan* : kutya, mely hízelkedésből az ember kezét és lábát nyalja, v. hozzádörzsölődik; hízelgő, kedveskedő ember.

يانجىلماق *janğılmak* : össze-, v. szétzúzatik, darabokra zúzatik, összetapostatik, eltiportatik.

يانقالماق *janqalmak* : hibázni, tévedni, csalódni.

يانكىلغان *janğılğan* : eltévelyedett, a ki a helyes utat eltévesztette, arról letért, eltévedett.

يانقان *jankan* : szomjan holt, égető szomjúságtól elpusztult.

ياورۇغان *javurğan* : pánczél, vért, vestitus bellicus tam hominum quam equorum.

يايلاتماق *ajlanmak* : nyaralni, nyaraló helyen tartózkodni.

يباريلماق *jiberilmek* : küldetik.

يىتكورتماق *jütkürtmek* : valahova juttatni, vinni, v. vezetni; utána, v. hozzácsatolni, függeszteni.

يَتَمِيش *jitmiş*: hetven.

يَتِيْشُرْمَاك *jitişürmek*: juttatni, érkeztetni, valahova eljuttatni.

يَجِيْن *jişin*: enivaló, élelmiszer általában.

يَكْشِيْرَاكِرَاك *jaşırak-rak*: jobb. --- Nyomatékosság kedvéért a képző kettőztetésével. V. ö. magyarban a nyelvjárási *szebb-ebb* alakkkal!

يَغْلِع *jağlıg*: nyíl, melyet csatában szoktak használni.

يَقْتَاق és يَقْلِتَاق *jaktak, jakiltak*: egy bizonyos dísz, ékes-ség, pipere neve; ruha, öltözék.

يَقْوِق *jikuk*: rom, romladék, romba dőlt épület.

يُكْنُت *jüknüt*: süldisznó.

يَكِيْنَلِيْكَ *jiginlik*: jóság. --- V. ö. régi oszm. *jig* (wohl, gut. Vámbéry: Alt-osm. Sprachstudien 180. l.).

يِلَاك és يِلَاك *jilek, jillek*: nyíl.

يِلْدِيْرِم *jıldirim*: mennydörgés és villámlás.

يُوْأ *juva*: a törököknek egyik törzse.

يُوْدُوْرْتَمَاق *judurtmak*: mosatni (causat.).

يُوْرُوْتَمَاك *jürütmek*: vinni, vezetni, úton vezetni. *Meşal jürütmek*: fáklyát vinni.

يُوْرُوْلَمَاك *jürülmek*: útnak, v. útra indulni, útra kelni; kerülni, körüljárni, fordulót tenni.

يُوْرُوْلَمَاق *jurulmak*: az álom megmagyaráztatik, megfejtetik.

يُوْرُوْلَمَاق *jorulmak*: elfáradni, fáradt, bágyadt lenni.

يُوْرَاْتَمَاق *juzatmak*: nyújtani, kiterjeszteni, hosszabbítani.

يُوْرُوْرَمَاق *jüz urmak*: többfelé, v. mindenfelé tekintgetni, hol erre, hol arra fordulni; állhatatlan, változékony lenni.

يُوزِلَانِمَاك *jüzlenmek*: szemben lenni egymással, találkozni, összejönni.

يُوزِرُلِمَاك *jögrulmak*: gyúratik, dagasztatik, tészta, sár. — V. ö. altai *juura-* (gyúrni, dagasztani; Budagovnál).

يُوزِرِي جُول *jogrü jol*: pusztaság, sivatag Bisbalik és Khanbalig (Peking) között.

يُوزَارِيدِين *jukaridin*: felülről, magasról.

يُوزَسِير *joksiz*: tönkre ment, elszegényedett, szegény.

يُوزَقْلُوق *jokluk*: nem-létezés, semmisség.

يُوزُكُوجِي *jüküci*: a feleség öccse, sógor.

يُوزُكُونِمَاك *jükünmek*: tiszteletből letérdepelni valaki előtt; megtisztelni, üdvözölni; át-, v. benyújtani valami iratot, kérvényt; a poharat, serleget átnyújtani másnak, hogy igyék, török szokás szerint. Ez utóbbi jelentéssel v. ö. a megfelelő magyar szokást, mely alkalommal ezt mondják: «Adom becsülettel», — «Veszem tisztelettel».

يُولدُورِمَاق *joldurmak*: kitépet, kiszaggattat.

يُولِمَاق *jolmak*: vezetni, utat mutatni.

يُولُوقِمَاق *jolukmak*: találkozni, összetalálkozni; egymásról kérdezősködni, egymás állapotát tudakozni.

يُولُوقُوشِمَاق *jolukušmak* = jolukmak.

يُولُونِمَاق *jolunmak*: másnak utat adni, az útból kitérni.

يُوزْمُرُوشِمَاك *jümürüşmek*: elpusztulni, romba dőlni.

يُوزْمِشَاتِمَاق *jumšatmak*: puhítani, lágyítani, porhanyóvá, puhává tenni.

يُوزْمُورْدُوق *jumurduk*: ököl.

يُون *jun*: liszt. — A többi szótárak csak اُون *un* alakot is-

mernek. V. ö. még a szókezdő *j* tekintetében: *juzatmak* (nyújtani = *uzatmak*; l. föntebb) és *ješmek* (= *ešmek*, az Abuska Lugatiban *išmek*; l. alább).

يوندورماق *jondurmak*: nyiretni, vágatni, metszetni, vakartatni, horzsoltatni.

يويولماق *jujulmak*: megsemmisülni, elenyészni, semmivé lenni, többé nem létezni.

ييشماق *ješmek*: fonni, összefonni, szőni. — Van ezen jelentéssel *ešmek*, passivuma *ešilmek*, az Ab. Lugatiban *išilmek*.

ييشماق *ješmek*: enni, étkezni.

ييلكوج *jelgüç*: legyező.

ييللانماق *jellenmek*: felfúvalkodni, elbizakodni, gögösködni.

ييلماق *jellemek*: szelet csinálni, hajtani, fűjni.

ييينورماق *jenürmek*: megváltoztatni, kicserélni, megmásítani.

ييونتماق *ñjütmek*: helyet cserélni, helyét megváltoztatni, a saját helyéről más helyre menni, elköltözni.

rómaiak satirájáról és satirairóikról. 40 f. — IV. *Dr. Goldziher Ignác*: A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokéval. 1 K. — V. *Szász Károly*: Emlékezésed Jakab István l. t. fölött. 20 f. — VI. Adalékok a m. t. Akadémia megalapítása történetéhez. I. *Szilágyi István*. II. *Vaszary Kolozs*. III. *Révész Imre*. 1 K 20 f. — VII. *Bartalus István*: Emlékezésed Mátray Gábor l. t. felett. 20 f. — VIII. *Barna Ferdinánd*: A mordvaiak történelmi viszontagságai. 40 f. — IX. *Télfy Iván*: Eranos. 40 f. — X. *Joannovics György*: Az ik-es igékről. 80 f. (1876.)

VII. k. I. *Barna Ferdinánd*: Egy szavazat a nyelvújítás ügyében. 1 K. — II. *Budenz József*: Podhorszky Lajos magyar-sínai nyelvazonosítása. 20 f. — III. *Zichy Antal*: Lessing. 40 f. — IV. *Barna Ferdinánd*: Kapcsolat a magyar és szuomi irodalom között. 20 f. — V. *Barna Ferdinánd*: Néhány ösműveltségi tárgy neve a magyarban. 60 f. — VI. *Télfy Iván*: Rankavis Kleon új-görög drámája. 60 f. — VII. *Imre Sándor*: A nevek uk és ük személyragairól. 40 f. — VIII. *Ballagi Mór*: Emlékezésed Székács József t. tag fölött. 40 f. — IX. *Vámbery Ármín*: A török-tatár nép primitív kulturájában az égi testek. 20 f. — X. *Volf György*: Bátori László és a Jordánszky-codex bibliafordítása. 20 f. (1877—1879.)

VIII. k. I. *Dr. Ábel Jenő*: Corvin-codexek. 1 K 20 f. — II. *Barna Ferdinánd*: A mordvaiak pogány istenei s ünnepei szertartásai. 1 K. — III. *Dr. Genetz Árvid*: Orosz-lapp utazásomból. 40 f. — IV. *Gr. Zichy Ágost*: Tanulmány a japáni művészetről. 2 K. — V. *Szász Károly*: Emlékezésed Pázmándi Horvát Endre 1839-ben elhunyt r. t. fölött. 20 f. — VI. *Hunfalvy Pál*: Ukkonpohár. A régi magyar jogi szokásnak egyik töredéke. 40 f. — VII. *Mayer Aurél*: Az ugynevezett lágy aspiráták phoneticus értékéről az ó-indben. 1 K 20 f. — VIII. *Dr. Ábel Jenő*: Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. 1 K 60 f. — IX. *Dr. Pozder Károly*: Ujperzsa nyelvjárások. 1 K. — X. *Imre Sándor*: Beregszászi Nagy Pál élete és munkái. 60 f. (1879—1880.)

IX. k. I. *Budenz J.*: Emlékezésed Schiefner Antal k. tag felett. 20 f. — II. *Gr. Zichy Ágost*: A Boró-Budur Jáva szigetén. 80 f. — III. *Ballagi Mór*: Nyelvünk újabb fejlődése. 40 f. — IV. *Vámbery Ármín*: A hunnok és avarok nemzetisége. 60 f. — V. *Hunfalvy Pál*: A Kún- vagy Petrarka-codex és a kúnok. 60 f. — VI. *Szász Károly*: Emlékezésed Lewes Henrik György külső tag felett. 10 f. — VII. *Barna Ferdinánd*: Ós vallásunk főistenei. 80 f. — VIII. *Dr. Ruzsicska Kálmán*: Schopenhauer aethetikája. 20 f. — IX. *Barna F.*: Ós vallásunk kisebb isteni lényei és áldozat szertartásai. 60 f. — X. *Dr. Kont Ignác*: Lessing mint philologus. 60 f. — XI. *Bogisich Mihály*: Magyar egyház népénekek a XVIII. századból. 1 K. — XII. *Simonyi Zsigmond*: Az analogia hatásáról, főleg a szóképzésben. 40 f. (1880—1881.)

X. k. I. *Simonyi Zsigmond*: A jelentéstan alapvonalai. 60 f. — II. *Heinrich Gusztáv*: Etzelburg és a magyar húnmonda. 40 f. — III. *Hunfalvy Pál*: A M. T. Akadémia és a szépirodalmi társaság. 40 f. — IV. *Joannovics György*: Értsük meg egymást. 60 f. — V. *Ballagi Mór*: Baranyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai. 20 f. — VI. *Dr. Pecz Vilmos*: Euripides tropusai összehasonlítva Aeschylus és Sophokles tropusaival. 1 K 20 f. — VII. *Szász Károly*: Id. gróf Teleki László ismeretlen versei. 20 f. — VIII. *Bogisich Mihály*: Cationale et Passionale Hungaricum. 60 f. — IX. *Jakab Elek*: Az erdélyi hírlap-irodalom története 1848-ig. 1 K. — X. *Heinrich Gusztáv*: Emlékezésed Klein Lipót Gyula kültag felett. 80 f. — XI. *Bartalus István*: Ujabb adalékok a magyar zene történelméhez. 80 f. — XII. *Bánóczi József*: A magyar romanticismus. 20 f. — XIII. *Bartalus István*: Ujabb adalék a magyar zene történelméhez. 80 f. (1882.)

XI. k. I. *Hunfalvy Pál*: Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet? 40 f. — II. *Télfy Iván*: Ujgörög irodalmi termékek. 80 f. — III. *Télfy Iván*: Középkori görög verses regények. 60 f. — IV. *Dr. Pozder Károly*: Idegen szók a görögben és latinban. 1 K. — V. *Vámbery Ármín*: A csuvasokról. 60 f. — VI. *Hunfalvy Pál*: A számlálás módjai és az év hónapjai. 40 f. — VII. *Majláth Béla*: Telegli Miklós mester magyar katechismusa 1562-ik évből. 20 f. — VIII. *Dr. Kiss Ignác*: Káldi György nyelve. 1 K. — IX. *Goldziher Ignác*: A muhammedán jogtudomány eredetéről. 20 f. — X. *Barna Ferdinánd*: Vámbery Ármín «A magyarok eredete» című műve néhány főbb állításának bírálata. 1 K 20 f. — XI. *Ballagi Mór*: A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a Nyelvőr. 40 f. — XII. *Vámbery Ármín*: A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet. I. 60 f. (1883—1884.)

- XII. k. I. Dr. Kont Ignác:** Seneca tragédiái. 1 K 20 f. — **II. Dr. Nagy Sándor:** Szombatos codexek. 60 f. — **III. Szász Béla:** A reflexiv és vallásérkölcési elem a költészetben s Longfellow. 60 f. — **IV. Kúnos Ignác és Munkácsi Bernát:** A belyviszonyragok használata a magyarban. 1 K. — **V. Vambéry Armin:** A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet II. 1 K. — **VI. Volf György:** Kiktől tanult a magyar írni, olvasni? 1 K. — **VII. Thury József:** A kasztamuni-i török nyelvjárás. 1 K. — **VIII. Telfy Iván:** Nyelvészeti mozgalmak a mai görögöknél. 40 f. — **IX. Kálmány Lajos:** Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya. 40 f. — **X. Brassai Sámuel:** A mondat dualismusa. 1 K 20 f. — **XI. Gr. Kuun Géza:** A kunok nyelvéről és nemzetiségéről. 80 f. — **XII. Abel Jenő:** Isota Nogarola. 1 K. (1884—1885.)
- XIII. k. I. Heinrich G.:** Kudrun, a monda és az eposz. 80 f. — **II. Barna F.:** A votják nép multja és jelene. 60 f. — **III. Goldziher I.:** Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben. 80 f. — **IV. Abel Jenő:** A homeroszi Demeter-hymnusról. 1 K. — **V. Barna Ferdinánd:** A votjakok pogány vallásáról. 40 f. — **VI. Szarvas Gábor:** A régi magyar nyelv szótára. 20 f. — **VII. Budenz J.:** Egy kis viszhang Vambéry Armin ur válaszára. 40 f. — **VIII. Szily Kálmán:** Ki volt Calepinus magyar tolmácsa. 20 f. — **IX. Bogisich Mihály:** Szegedi Lénárt énekeskönyve. 1 K. — **X. Joannovics György:** Szórendi tanulmányok. I. rész. 60 f. — **XI. Pecz Vilmos:** A kisebb görög tragikusok tropusai 20 f. — **XII. Telfy Iván:** Heraclius. Rankavis Leon hellén drámája. 60 f. (1885—1886.)
- XIV. k. I. Abel Jenő:** Az ó- és középkori Terentius biographiák. 80 f. — **II. Joannovics György:** Szórendi tanulmányok II. rész. 80 f. — **III. Barna F.:** A mordva nép házassági szokásai, 60 f. — **IV. Telfy Iván:** Jelentés újbellen munkákról. 60 f. — **V. Kálmány Lajos:** Mythologiai nyomok a magyar nép nyelvében és szokásaiban. 20 f. — **VI. Putnoky Miklós:** Etymologicum magnum Romaniae. 40 f. — **VII. Simonyi Zsigmond:** A magyar szótók. 60 f. — **VIII. Simonyi Zsigmond:** A nyelvújítás történetéhez. 40 f. — **IX. Brassai Sámuel:** Szórend és accentus. 80 f. — **X. Telfy Iván:** Három francia hellenista és a volapük. 40 f. — **XI. Némethy Géza:** Enhemerai reliquiáé. 1 K 20 f. — **XII. Vikár Béla:** Gáti István steganographiája, kapcsolatban a modern stenographiával. 80 f. (1887—1889.)
- XV. k. I. Dr. Schreiner Marton:** Az iszlám vallásos mozgalmak az első négy században. 60 f. — **II. Harasztli Gyula:** André Chénier költészete. 3 K. — **III. Simonyi Zsigmond:** Kombináló szóalkotás. 80 f. — **IV. Hunfalvy Pál:** Az aranyosszéki mohácsi nyelvemlékek. 30 f. — **V. Zichy Antal:** Psychiatria és politika. 20 f. — **VI. Telfy Iván:** Újabb hellén munkák és a hellén nyelvtanítás. 1 K 20 f. — **VII. Ponori Thewreok Emil:** A magyar zene tudományos tárgyalása. 40 f. — **VIII. Asbóth Oszkár:** A hangstúly a szláv nyelvekben. 1 K 60 f. — **IX. Simonyi Zsigmond:** A nyelvújítás és az idegenszerzések. 1 K 20 f. — **X. Telfy Iván:** Kisfaludy Károly «Mohács»-a görögül. 80 f. — **XI. Dr. Kégl Sándor:** Tanulmányok az újabbkori persa irodalom történetéből. 1 K. — **XII. Gróf Kuun Géza:** Újabb adatok a kún Petrarca-Codexhez. 30 f. (1889—1892.)
- XVI. k. I. Finály Henrik:** A besztercei szöszedet. 4 K. — **II. Goldziher Ignác:** A pogány arabok költészetének hagyománya. 1 K 20 f. — **III. Asbóth Oszkár:** A szláv szók a magyar nyelvben. 90 f. — **IV. Pecz Vilmos:** Parasztvilos Zotikos költeménye a várnai csatáról. 60 f. — **V. Telfy Iván:** Új-görög munkák ismeretése. 40 f. — **VI. Telfy Iván:** Két új-görög nyelvtan magyarul és a mai görög verstan. 40 f. — **VII. Szamota István:** A Murnelius-féle latin-magyar szójegyzék 1533-ból. 1 K. — **VIII. Hegedűs István:** Guarinus és Janus Pannonius. 1 K 60 f. — **IX. Dr. Kúnos Ignác:** Kisázsia török dialektusairól. 90 f. — **X. Hegedűs István:** Dicsének Jacobus Ant. Marcellusra. Irta Janus Pannonius. (1892—1897.)
- XVII. k. I. Dr. Mahler Ede:** Egyiptologiai tanulmányok a chronologia köréből. 30 f. — **II. Kúnos Ignác:** Naszreddin hodsa tréfái. 3 K. — **III. Dr. Kégl Sándor:** A perzsa népdal. 90 f. — **IV. Melich János:** Melyik nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi német jövevényszavai? 1 K 20 f. — **V. Kozma Ferenc:** Brassai Sámuel mint aethetik és műkritikus. 2 K. — **VI. Dézsi Lajos:** Sz. Agoston reguláinak magyar fordítása Coelius (Bánffy) Gergelytől. 2 K. — **VII. Vadnai Károly:** Czakó Zsigmond ismeretlen drámai költeménye. 30 f. — **VIII. Gyomlay Gyula:** Szent István veszprémvölgyi donatiójának görög szövegéről. 1 K 20 f. — **IX. Mahler Ede:** Adalékok az egyiptomi nyelvhez. 60 f. — **X. Id. Szimnyei József:** Az első magyar bibliographus. 60 f. (1898—1901.)
- XVIII. k. I. Gyomlay Gyula:** Bölcs Leo Taktikája mint magyar történelmi kútforrás. 1 K 20 f. — **II. Katona Lajos:** Temesvári Pelbárt Pédái. 1 K 20 f. — **III. Némethy Géza:** A római elegia viszonya a göröghöz. 48 f.